

Araştırma Makalesi

**Kırım Tatarları ve Nogaylar Örneğinde Deşt-i Kıpçak'ın Kayıp
Batı Ucundan Anadolu'ya Etnik Devamlılık ve Geçişkenlik**

Denizcan Dede*

(ORCID ID: 0000-0001-8761-4774)

Makale Gönderim Tarihi

02.12.2020

Makale Kabul Tarihi

27.12.2020

Öz

Tarih boyunca Kıpçak Bozkırları yani Deşt-i Kıpçak olarak bilinen bölge, bugünkü sınırlar ile ifade edildiğinde Altay-Moğolistan hattından, Moldova-Ukrayna sınır bölgesine kadar uzanan devasa bir coğrafyadır. Bu coğrafyada bugün hâlen Kıpçak Türk lehçesini konuşan halklar meskundur, buna örnek olarak Kazaklar, Kazan Tatarları, Başkurtlar, Nogaylar, Karaçay-Malkarlar, Kırım Tatarları verilebilir. Ancak bu bozkırın Batı ucu yani tarihte Bucak, Özi, Cetsan(Yedisan) ve Yetişkul gibi isim ve etnik toponimlerle anılan, bugün Ukrayna, Rusya ve Moldova sınırlarında bulunan bölge, 18. yüzyıl sonrasında büyük bir demografik dönüşüme ve etnik temizliğe sahne olmuş, Kıpçak hüviyetini yitirmiştir. Bu makalenin amacı, özellikle Türkiye'ye ve Romanya'ya bu bölgeden göç eden Nogay ve Kırım Tatar kitlelerinin izini sürmek, bu coğrafyanın kayıp tarihine ışık tutabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatarları, Nogaylar, Etnogenez, Etnik Temizlik, Deşt-i Kıpçak.

**Ethnic Continuity and Transivity from Lost Westernmost Part of the Kipchak
Steppes to Anatolia: Nogai and Crimean Tatar Examples**

Abstract

The region named as Desht-i Kipchak, which literally means "The Kipchak Steppes" is a huge geography, which stands between Moldova-Ukraine border and Mongolia-Altai line with today's borders. Still Kipchak Turkic speaking people such as Kazakhs, Kazan Tatars, Bashkirs, Nogais, Karachay-Malkars and

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Türkiye, ddede@ku.edu.tr.

Crimean Tatars inhabit this area in a large extent. However western frontline of this region which is today in borders of Russia-Moldova-Ukraine and which has been named with different names/ethno-toponyms as Budjak, Özi, Yedisian and Yetishkul faced a large-scale demographic change and ethnic cleansing after 18th century. This article aims to shed a light on lost history of this region, by tracking history of Nogai and Crimean Tatar masses who migrated to Turkey and Romania.

Keywords: Crimean Tatars, Nogais, Ethnic cleansing, Desht-i Kipchak, Kipchak Steppes, Ethnogenesis.

Deşt-i Kıpçak'ın Batı Ucununun Tarihine Giriş

Deşt-i Kıpçak terimi, Farsçada Kıpçak bozkırı anlamına gelmektedir ve 11. yüzyılda yaşamış olan İranlı yazar Nasır-i Hüsrev tarafından en batıda günümüz Özbekistan'ındaki Harezmi'nin kuzeydoğu sınırına kadar sokulan bozkır arazisi için kullanılmıştır. Daha sonra bu kavramın kapsamı genişlemiştir ve günümüz Kazakistan'ının güneydoğusundaki Balkaş Gölünden ve Seyhun nehrinin kuzeyinden başlayıp, İrtiş ve İdil nehirlerine kadar uzanan arazi için bu isim kullanılmıştır. 11. yüzyıl başlarına ait Rus vakayinameleri ise, İdil-Dinyeper hattından başlayarak batıya uzanan bozkır bölgesine "Polovetskoye pole" yani Polovets(Kıpçak-Kuman) bozkırı adını vermiştir¹. Kuman-Kıpçak yayılım alanını İrtiş Nehri'nden Tuna boylarına kadar olan bölgede tanımlayan Asım Korkmaz, bu arazideki Kıpçak boylarını tarihsel olarak beş kategoride incelemektedir. Bu gruplar doğudan batıya doğru şu şekilde sıralanabilir: Tanrı Dağları ve Güney Seyhun arazisini kışlak, Batı Sibirya ve Ural dağlarını ise yaylak olarak kullanan Türkistan Grubu Kıpçakları; İdil ve Yayık nehirleri arasında bulunan ve sınırları Güney Urallara uzanan İdil-Yayık Grubu Kıpçakları; İdil ve Dinyeper(Özi) arasında kalan bölgeye göçen, Özi, İdil, Don ve Donetsk kıyılarına yayılan Don-Donetsk Grubu Kıpçakları; Karadeniz'in kuzey bozkırları ve Kırım Yarımadası'nın kuzeyinde bulunan Lukomor Kıpçakları; aşağı Tuna'dan Güney Karpatlara kadar uzanan Tuna Grubu Kıpçakları². Tüm bu bilgiler ışığında, Zeki Velidi Togan'ın Deşt-i Kıpçak teriminin, Altın Orda'nın en

¹ Sercan M. Ahincanov, *Türk Halklarının Katalizör Boyu: Kıpçaklar*, İstanbul, 2014, s. 17.

² Asım Korkmaz, *Kuman-Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri*, İstanbul: 2019, s. 33-34.

geniş sınırlarıyla uyduğu ifadesi konumuz açısından tutarlı ve açıklayıcıdır. Hanedan kökeni olarak Moğol olan ancak hem *lingua franca*, hem ordu, hem de halk bakımından Kıpçak Türk dairesinde olan Altın Orda'nın sınırları yukarıdaki kaynaklarda bahsedilen bütün etno-coğrafi tanımları kapsayacak genişliktedir. Yazımızın konusu, Ukraynalı tarihçi Oleksandr Sereda'nın ifadesi ile Deşt-i Kıpçak'ın en batıda bulunan kısmı olan Ukrayna'nın Karadeniz bölgesidir. Tuna, Turla, Aksu, Özi ve Don nehirleriyle bölgelere bölünen bu coğrafya, Bucak, Özi bozkırı (Oçakiv), Azak bölgesi (Nogay bozkırı) gibi tarihi-coğrafi isimlendirilmelerle tasniflenmiştir³.

Günümüz siyasi sınırları temelinde bakılacak olursa en çok Ukrayna sınırları içinde kalan, kısmen Rusya, Moldova ve Romanya topraklarını da içine alan bu bölge, tarihöncesi dönemden itibaren farklı medeniyetlere ve kültür dairelerine ev sahipliği yapmıştır. Bu kültürlerden birkaçı, Cucuteni-Tripoli kültürü, Globüler Amfora kültürü ve Yamnaya kültürüdür. Bu kültürlerden Cucuteni-Tripoli kültürü Cilalı Taş Devri ile Bakır Devri arasına(MÖ 5500-2700) tarihlenmekte⁴, Yamnaya kültürü(MÖ 3300-2600)⁵ ile Globüler Amfora kültürü(MÖ 3400-2800) ise Bakır Çağı ve Tunç Devri arasına tarihlenmektedir⁶. Bu kültürlerden Cucuteni-Tripoli ile Globüler Amfora⁷ kültürleri, Anadolu'dan gelen Neolitik Çiftçi nüfusunun uzantısını oluştururken, dolayısıyla Neolitik tarım devriminin Avrupa'ya yayılması konusunda önem arz ederken, Yamna kültürü Hint-Avrupa dilinin erken oluşum

³ Oleksandr Sereda, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti*. Odessa: 2015, s. 44.

⁴ John Chapman ve Bisserka Gaydarska, "The Origins of Trypillia Megasites.", *Frontiers in Digital Humanities*, 6 (2019).

⁵ Nina Morgunova & Olga Khokhlova, "Chronology and Periodization of the Pit-Grave Culture in the Area Between the Volga and Ural Rivers Based on 14C Dating and Paleopedological Research." *Radiocarbon*, 55 (2013), s.2-3.

⁶ Francesca Tassi ve çalışma arkadaşları, "Genome diversity in the Neolithic Globular Amphorae culture and the spread of Indo-European languages." *Proceedings Biological sciences*, 1867(2017).

⁷ Alexander Immel ve Stanislav Terna, "Gene-flow from steppe individuals into Cucuteni-Trypillia associated populations indicates long-standing contacts and gradual admixture". *Sci Rep*, 4253 (2020).

sahalarından biridir⁸ Dolayısıyla sözkonusu topraklar, Avrupa'nın hem iktisadi hayatını hem de dil yapısını etkileyen süreçlerin odak noktasındadır. Cucuteni-Tripoli ve Globüler Amfora kültürlerinden sonra bölgeye MÖ 3000 civarında Yamnaya kültürünün Hint-Avrupalı etnik katkısı gelir ve bu bölge Hint-Avrupa dil alanına dahil olur. Tunç Devri boyunca Hint-Avrupalı kültürlerin hâkim olduğu bu bölgede, daha sonra Dak⁹, Kimmer, İskit, Sarmat¹⁰ halkları hükmeder. Kimmer, İskit ve Sarmat halklarının belirişi, Ukrayna'nın erken dönemlerden itibaren bozkır etnik sahasının tesiri altında olduğuna delalettir. MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda ise kıyı bölgelerde Yunan kolonileri belirir¹¹, Gotlar MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda boy göstermeye başlar¹², erken Orta çağ döneminde ise 4. yüzyıldan itibaren Hunlar¹³, 6. ve 7. yüzyıllardan itibaren ise Antlar, Bulgarlar, Hazarlar günümüz Ukrayna'sında boy göstermeye başlar¹⁴. Hazarların belli iç karışıklıklarından, özellikle de Oğuzlarla (Guz) kavgasından faydalanarak beliren Kiev Rus Devleti ve devamcıları ise¹⁵, Altın Orda ortaya çıkana kadar hükümlerini korur. 12. yüzyıla gelindiğinde, Kırım, Azak kıyıları, Moldova ve Romanya arazisinde ayrıca Ceneviz kolonileri belirmeye başlar¹⁶. Altın Orda sonrasındaki süreçte, Altın Orda'nın varislerinden biri olarak Kırım Hanlığı kurulur, Osmanlı'nın Kırım'ı himaye altına alması ve bölgeye yerleşmesiyle birlikte günümüzde Ukrayna olarak bilinen ülke Osmanlı/Kırım Hanlığı-Rusya-Lehistan arasında taksim olur, örneğin 17. ve 18. yüzyıllar

⁸ Marija Gimbutas, "Primary and Secondary Homeland of the Indo-Europeans: comments on Gamkrelidze-Ivanov articles", *Journal of Indo-European Studies*, 13(1985), s. 185-202.

⁹ John Nandris, "The Dacian Iron Age – A Comment in a European Context". *Archaeologia Austriaca* (Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag ed.) 13-14 (1976). s. 731.

¹⁰ The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Sarmatian", *Encyclopædia Britannica*, 2018.

¹¹ Nicholas Geoffrey Lemprière Hammond., *A History of Greece to 322 BC*. Londra, 1959. s. 109.

¹² Paul Robert Magocsi, *The Blessed Land: Crimea and Crimean Tatars*, Toronto, 2014. s. 27.

¹³ Lev Nikolayevič Gumilev, *Hunlar*, İstanbul, 2002. s. 575-578.

¹⁴ Mihail İllarionoviç Artamonov. *Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar*. İstanbul, 2008. 148, 210.

¹⁵ Osman Karatay, *İlk Oğuzlar*, İstanbul, 2017. 145-182.

¹⁶ Aleksandrovna Elena Yarovaya, *Geral'dika genuezkogo Krıma*. St. Petersburg, 2010. s. 5.

arasında Doğu Podolya bölgesi, Turla, Yahorlık, Kodıma ve Aksu nehirleri arasındaki bölge “Hanlık Ukrayna’sı” olarak anılırken, Podolya bölgesi ve günümüzde Lviv’in de dahil olduğu Batı Ukrayna bölgeleri Lehistan Ukrayna’sı olarak anılmaktadır ve Ukrayna’nın daha merkezi bölgeleri Moskova Ukrayna’sı diye tarif edilmiştir¹⁷. (bkz. Şekil 5) 1774 yılındaki Küçük Kaynarca Antlaşması ve Polonya’nın 1848’de Almanya, Avusturya ve Rusya arasındaki taksimi sonrasında ise, makalemizin konusu olan araziler Rus çarlığı kontrolüne geçmiştir sonrasında ise Sovyetler bölgesine hâkim olmuştur. Dolayısıyla 18. yüzyıldan, 1991 yılına kadar sözkonusu bölge Moskova tarafından yönetilmiştir.

Nogaylar ve Kırım Tatarlarının Tarihi, Etnogenetik Süreçleri

Nogayların Ortaya Çıkışı

Nogaylara ve Nogay Hanlığına dair ilk kayıtların, XV. yüzyıl Rus kaynaklarında Altın Orda devletinin önemli bir yöneticisi olan Nogay Han’dan bahsederken ortaya çıkmış olması, Nogayların ismini Nogay Han’dan aldığı temelindeki ana akım iddiaya temel oluşturmaktadır. Nogay Han ya da Emir Nogay, Altın Orda Devletinde büyük nüfus kazanmış olan bir asilzadedir, Cuci’nin torunu, Cengiz Han’ın büyük torunudur. Altın Orda içinde isyan çıkartan ve hükümranlılığı 34 yıl süre (1266-1290) Nogay, Altın Orda’nın zayıflamasına sebep olmuş ve kendisinin Tokta ilen savaşı sonucunda 1300 yılında kendisi ölmüştür. Ana akım iddiaya göre, Altın Orda merkezi otoritesine karşı kendisiyle bir olan Türk beyleri ve bu beylerin hükümranlılığındaki boylar zamanla birleşerek Nogay adını almıştır. Bu teorinin tutarsız yanı şudur ki, Nogayların etnik bir isim olarak teşekkülü Nogay Han’ın ölümünden 100 yıl sonra belirmiştir. Nogay isminin Nogay Han’dan da ayrı olarak Nogayların temel boyu olan Mangıtlar içindeki bir tayfanın ismi olduğu da iddia edilmektedir.¹⁸ İkinci tezin makul yönü şudur ki, ilerleyen kısımlarda değindiğimiz üzere Kırgız mitolojisinde ve boy hiyerarşisinde de Nogay(Nogoy) ismine rastlanmaktadır. Büyük ihtimalle Nogay isminin hem bir boy adı hem de bir hükümdar adı olması, sözkonusu halk tarafından kolay benimsenmesine sebep olmuştur.

Kırım Tatar Etnogenezine Giriş

¹⁷ Sereda, *age*, s. 119-120.

¹⁸ Fatma Orhan, *Nogay Türkleri ile ilgili Sosyolojik bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018, 6-10.

Kırım'da İskitler, Hunlar, Avarlar, Göktürkler, Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Uzlar, Kıpçak-Kumanlar ve nihayetinde Altın Orda hükümler olmuştur. Dolayısıyla Kırım, tarih boyunca Türk göçleriyle ve Türk kültürüyle beslenmiş bir coğrafyadır.¹⁹ Kırım Tatarlığının günümüz anlamında oluşumu ise, esasen kendini Altın Orda'nın meşru devamcısı olarak gören Kırım Hanlığı bünyesinde gerçekleşmiştir. Bu hanlığın yönetimi altında başta Kıpçak-Kumanlar olmak üzere bölgeye muhtelif zamanlarda yerleşmiş Türk halkları, Kırım'a zamanla Osmanlı üzerinden göç eden Anadolu ve Rumelili, çoğunlukla Türk kökenli Müslüman unsurlar ve yarımada yerleşik olarak bulunup Kırım Hanlığı tebaasındaki Rumlar, Çerkesler, Ermeniler, Gotlar ve İtalyan kolonistleri gibi unsurlar kaynaşarak ortak Türk dilinde, ortak Kırım coğrafi kimliğinde birleşmiştir. Potapov'un bahsettiği üzere, Nayman, Arın, Konrat, Alaç, Kanglı, Şirin, Barin, Nogay gibi Türk etnonimlerinin Kırım'da bulunması, Kırım Tatarlığı etnogenezindeki baskın Türk unsurun kültürel bakiyesi konumundadır.²⁰ Dolayısıyla Kırım Tatarları, bir devlet kimliği ve coğrafya etrafında toplanan, etnik, kültürel ve dilsel olarak temel unsurunun başta Kıpçak dilli Türk halkları olmak üzere Türklerin oluşturduğu muhtelif halklardan müteşekkil bir Türk halkıdır.

Tatar-Nogay Geçişkenliğine Örnekler

Kırım Tatarları dilsel ve kültürel bakımdan üç ana gruba ayrılabilir. Kırım'ın kıyı kesimlerinde yaşayan ve *Osmanlı Türkçesine* (Anadolu ve Rumeli ağızlarına) yakın bir dil konuşan Yalıboylular, Kuzey Kırım'ın bozkır arazilerinde yaşayan; Kazakça, Nogayca, Karakalpakça gibi Kıpçak Türk lehçeleriyle aynı kategoride bir lehçeye sahip olan Çöl Tatarları ve Kırım'ın orta kesiminde yaşayıp, Kıpçak ağırlıklı Kuzey ve Oğuz(Osmanlı) yoğunluklu Güney arasında hem kültürel, hem dilsel, hem de etnik bir geçiş formu teşkil eden Ortayolaklar. Ayrıca Radloff ve Doerfer, Kuzey (Çöl) ağzının bir alt kategorisi olarak *Nogay ağzı* ya da *Kırım Nogaycası* alt birimini tanımlamaktadırlar. Radloff, Kırım kuzeyindeki Kıyat köy bölgesini, Doerfer ise Kırım'ın en kuzey ucundaki Orkapı'yı bu alt birimin

¹⁹ Dilek Evirgen ve Cengiz Evirgen, *Polatlı Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: 2020.

²⁰ Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*. İstanbul, 2012. s. 2-4.

²¹ Nikolay Aleksandroviç Potapov, *Türk Halklarının Etnik Yapısı*, İstanbul, 2014, s. 163.

konusulduğu bölge olarak belirtmiştir²². Dolayısıyla, Kırım Tatarcası ile Nogayca, geçişkenlik arz eden Türk lehçeleridir ve Kırım'ın kuzeyine doğru gidildikçe Nogay sınıflandırması belirlemektedir. Başka bir durum da yarımadanın kuzeyinde (Çöl) kalan alanın, Kırım halkı arasında topluca "Nogay" olarak adlandırılmasıdır²³ ki, bu duruma Sevortyan da değinir ve Kırım Yarımadası'nın güney kısmında yer alanların kendine topluca *Tat*, kuzey kısmında yer alanların ise *Nogay* ismini tercih ettiğini belirtir²⁴. Türkiye'de Kırım Tatar ve Nogay demografisi, kültürü, tarihi konusunda önde gelen araştırmacılardan Prof. Dr. Hakan Kırımlı, "Bu bakımdan tarihî açıdan kime 'Kırım Tatarı' yahut 'Tatar', kime de 'Nogay' deneceğini veya bunların tarihin muhtelif dönemlerinde kendilerini ne olarak adlandırdığını belirleyebilmek hiç kolay değildir"²⁵ diyerek konunun çetrefilliğini gözler önüne sürmektedir. Zira Kırımlı'nın belirttiği gibi, genel geçer yönetime göre ayırım kabaca Kırım Tatarlarının Kırım Yarımadası'nda az çok yerleşik hayat düzenine sahip Türk ve Müslüman halkı olması, Nogayların ise yarımada dışındaki Kırım Hanlığı topraklarının esasen hayvancılığa dayalı konargöçer bir hayat sürdüren bir Türk-Müslüman topluluğu olması temelindedir²⁶. Ancak bu tanım da Kırımlı'nın tabiriyle *temelde yanlış olmamakla birlikte, her zaman kesin ve geçerli olmaktan uzaktır* çünkü Kırım Yarımadası'na gelip yerleşik hayata geçen Nogaylar, teknik olarak *Kırım Tatarı* hâline gelmekte idi²⁷. Bu duruma, Kırımlı'nın makalemizde bolca değineceğimiz köy demografi analizlerinden örnek verebiliriz. Denizli'nin Çivril ilçesine bağlı Beyköy köyü, ekseriyetle Kırım Tatarları ile meskûn iken, bu köyde bulunan *Yüzükçüler* sülalesi Kırım'da iken sülale adından anlaşıldığı üzere küçük el sanatları ile uğraşmış bir ailedir. Hem fizyonomik özellikler hem konargöçer aile geçmişi hem dilsel özellikleri hem de Nogaylarla meskûn olduğu bilinen Kuban havalisinde de bulduklarına dair aile hikayeleri, bu Tatar köyünde bulunan sözkonusu sülalenin Nogay olduğunu ancak Kırım'dan diğer Tatar muhacirlerle birlikte geldiğini

²² Akın Laçiner, *Lehçeler Arası Temas Açısından Polatlı ve Çevresinde Yaşayan Kırım Tatar Türkleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019. s. 8-16.

²³ Kırımlı, *age*, s. 2-4.

²⁴ Laçiner, *age*, s. 13.

²⁵ Kırımlı, *age*, s. 4.

²⁶ Kırımlı, *age*, s. 2-4.

²⁷ Kırımlı, *age*, s. 4.

göstermektedir. Konya'nın Çumra ilçesine bağlı Fethiye köyünde de Beyköy'e benzer bir durum vardır. 60 hane olan köyün 40-45 hanesi Kırım Tatarı, geri kalanı ise Nogay'dır. İkisi de Kırım Yarımadası'ndan ve yarımadaı çevreleyen bozkır arazisinden aynı anda, aynı göç rotası ile, aynı kabilelerle Dobruca üzerinden göçmüşlerdir. Bu köydeki Nogaylar, boy kimliği olarak Cemboyluk ismini koruyabilmiştir. Cemboyluklar ekseriyetle Kırım'ın hemen kuzeyindeki bozkırları yurt tutmuş bir Nogay boyudur, dolayısıyla Kırımlı'nın bahsettiği "geçişkenlik" örneği için güzel bir örnek arz etmektedirler çünkü coğrafi bir bitişkenlik de vardır. Konya'nın Akören ilçesine bağlı Süleymaniye (Susuz) köyü de benzer bir durumdadır. Köyde Cemboyluk boyuna mensup olan Nogaylar, aynı köyde yaşadıkları Kırım Tatarları gibi Kırım'dan göçmüşlerdir, dolayısıyla bu köyün Nogay ahalisi için hem *Nogay* tanımı hem *Kırım Tatarı* tanımı uygun düşmektedir. Tekirdağ'ın Muratlı ilçesine bağlı Ballıhoca köyünde yaşayan Nogaylar da Kırım'dan göçtüklerini bilmekte, bunun yanısıra *Bes Alma, Orak, Cemboyluk(Aytamğa)* gibi boy isimleri de halk hafızasında saklı tutulmuştur. Kırımlı'nın belirttiği üzere, temelde yanlış olmayan ama kesin ve geçerli olmaktan uzak olan "Kırım Yarımadası içindeki yerleşiklerin Tatar, Kırım Yarımadası dışındaki konargöçerlerin ise Nogay" olduğu yönündeki genel geçer görüşe ters düşen örneklerden biri de Sakarya'nın Merkez ilçesine bağlı Kalaycı köyüdür. Kırım Tatarları ile Nogayların birlikte yaşadığı bu köyde, Tatarların büyük bir kısmı Nogay tarihsel/coğrafi yerleşim bölgelerinden biri olan Bucak/Akkerman havalisinden göçmüştür ancak kendilerini Kırım Tatar'ı olarak adlandırmaktadırlar. Kırım Yarımadasının dışından göçen bir Türk-Kıpçak toplumunun kendisini *Kırım Tatarı* olarak adlandırması, geçişkenliğin sadece Kırım'ın kuzey bozkırlarından ibaret olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda Nogayların tamamının konargöçer olduğu iddiası da doğru değildir. Çalışmamızda sıkça kullandığımız Aleksandr Sereda'nın XVIII. YÜZYIL OSMANLI BELGELERİ IŞIĞINDA OSMANLI-UKRAYNA BOZKIR SERHATTİ kitabında, Nogayların da meskûn olduğu Bucak arazisinde 16 köy, Yedisan Nogaylarının bulunduğu Özi bölgesinde ise 25 köy ve kasaba, 18. yüzyıl Venedikli kartograf Ricci Zannoni'nin haritalarında kayıtlıdır. Bunun yanısıra, Osmanlı belgelerinde bugünkü adıyla Dinyeper deltasının bulunduğu "Özi Kırı" arazisi, büyük bir buğday ambarı olarak resmedilir. 1756 yılı itibarıyla Kapan-ı Dakik yani Unkapanı iskelesine gelen kaptanların çoğu, Özi'nin

limanı görevini gören Akkerman'a kayıtlıdır. 1758 yılındaki kayıtlara göre ise, Akkerman ve Acidere limanları Kırım Hanı tarafından İstanbul'a buğday işesi için baş ticaret limanları ilan edilmiştir ve söz konusu hububatı hazırlayan iki bölge vardır: Ukrayna'nın Hıristiyan (Ukrain/Kozak, Bulgar, Ulah) nüfusunun yoğun olarak bulunduğu, Kırım Hanlığına bağlı Hanlık Ukrayna'sı ve bozkırın genelinde yoğun olarak bulunan Yedisian Nogaylarının arazileri²⁸. Dolayısıyla 1700'lü yıllara geldiğinde Nogayların en azından bir kısmının yerleşik hatta tarımcı yaşam tarzında olduğuna dair doneler bulunabilmektedir. Yöredeki yerleşimler konusunda, kaynakçadan sonraki *Görseller* kısmında bulunan Şekil 1'den Şekil 5'e kadar olan haritalara göz atıldığında da bu bölgelerin bomboş bozkırlar olmadığı, yerleşik düzenin belli bir oturmuşluğunun olduğu da anlaşılmaktadır.

Kırım Tatarları ve Nogayların Etnogenez Temelinde Fark ve Benzerlikleri

Tatar ve Nogay ayrımı meselesinin ne kadar çetrefilli olduğunu belirttikten sonra, Kırım Tatar ve Nogay etnogenezinin oluşumunu kısaca ele almak faydalı olacaktır. Kırım Tatarlar ve Nogaylar arasında, toponimler ve boy adlarından da görülebileceği üzere ortak boylar bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Kırım'ın Canköy, Kerç ve Karasubazar bölgelerinde bulunan Arğın ismindeki dört köy ile Karasubazar'da bulunan Arğınçık köyü örnek verilebilir²⁹. Türkiye'deki Kırım Tatarları arasında Afyonkarahisar'ın Çay ilçesine bağlı Orhaniye köyünde "Argun" soyadlı sülale kendilerinin Kırım'daki Arğın köyünden geldiklerini bildiklerine göre, muhtemelen bu köylerden birinden göç etmişlerdir³⁰. Ayrıca Bursa'nın Karacabey ilçesindeki Sazlıca köyünde hâlen Arğın soyadlı Kırım Tatarları yaşamaktadır³¹. Kırım tarihindeki beyliklerin hakimiyet alanlarına ve beyliklerin isimlerine bakıldığında, Arğın boyu dahil olmak üzere belli başlı boy isimlerine rastlanmaktadır. (bkz. Şekil 6) Bunun yanı sıra, Rus arşivci ve tarihçi Feodor Feodoroviç Laşkov'un Kırım'ın 1784 yılındaki idari tasviri ile ilgili olan çalışmasındaki yerleşim adlarından günümüzde hangi rayonlarda olduğunu tespit

²⁸ Sereda, *age*, 51-53.

²⁹ Kırımlı, *age*, 70.

³⁰ Kırımlı, *age*, 68-69.

³¹ Kırımlı, *age*, 228.

edebildiğimiz şu örnekler, Kırım Tatar ve Nogay boy adlarındaki örtüşmeyi göstermektedir:

Kırım köylerinden 18. yy'da boy isimlerine örnekler

Bahçesaray'dan Kangıl, Kerey, Qıtay(Hıtay/Kıtay), Nayman, Kıpçak köyleri,

Akmescit'ten Hıtay köyü, Qıyat Saray Kesek, Qıyat Pazarcık Kesek, Qıyat Bakacık Kesek, Qıyat Oncı Kesek, (iki) Qarı Kıyat, Abdal, Qoñrat(Kongırat) köyleri,

Kurman rayonunda Nagaylık(Nogaylık), Qıpçaq(Kıpçak), Keneges, Küçük Koñrat(Kongırat), Büyük Kongrat, Alabaş Kongrat, Qazı Oyrat, Qıyat, Arğın(Argın), Neyman(Nayman), Keneges Çaymak, Kongrat, Celayir, Kereyit,, Nayman, Nayman Karakçora köyleri. Ayrıca Qıtay(Kıtay/Hıtay) adlı üç köy, Qıpçaq(Kıpçak) adlı iki köy, Keneges adlı iki köy bulunmaktadır.

Karasubazar havalisinde Arğıncayıq(Argıncayık), Ulu Arğın(Ulu Argın), Kongırat, Yukarı Nayman, Yeni Nayman, Aşağı Nayman, Kanglı, Arğınçayıq(Argıncık) köyleri,

Çongar ve Canköy havalisinde Büyük Nayman, Küçük Nayman, Kıtay, İleri Kongırat, Efendi Kıtay, Kıyat köyleri,

Seyitler/Nijnigorskiy rayonunda Baş Kırgız, Adarğın(Adargın), Tübet Argın, Kıpçak, Nogaycı, Çoğa Kıpçak köyleri ve iki adet Nayman isimli köy,

Kerç'in karşı yakasında bulunan Taman Yarımadasında Dip Keneges(Keneges), Mangıt, Küçük Mangıt, Enmes Keneges,

Kezlev havalisinde Direkli Kongırat, Küçük Kongırat, Mangutbay ve Keneges köyleri ile birlikte, iki adet Kıpçak isimli köy bulunmaktadır.

Günümüzde Akmeçit ve Akşeyh bölgesinin içinde bulunduğu Tarhan havalisinde:

Laş Kıpçak, Bay Oğlu Kıpçak, Nayman, Tatış Kongrat, Nayman, Tatçı Kongırat, Qırğız(Kırgız) ve Kıyat³² köyleri ile birlikte 3 adet Kıpçak isimli köy bulunmaktadır.

Kerç havalisindeki Yedikuyu rayonunda Baş Kırgız, Argın, Hıtay köyleri,

İçki rayonunda Qır(Kır) Nayman, Keneges, Tekile Kıpçak, Kıyat, Kerlevüt, Mangıt, Neyman köyleri,

Günümüzde İslam Terek rayonuna bağlı, Eski Kırım bölgesinde bir adet Nayman isimli köy bulunmaktadır.

Sudak havalisinde Taq Qıyat,

Krasnoperekopsk yani Orkapı havalisinde Nogay-Bakterçi, Çekirdençi Manıt, Hıtay Orka, Yeni Mangıt, İki Sakal Mangıt, Kerey, Küçük Kerey, Nayman, Kongırat, Kıpçak köyleri ve Hıtay isimli iki köy bulunmaktadır³³.

Yani Kongırat, Argın, Kıpçak, Keneges, Kıyat, Kitay, Nayman gibi boy isimleri, iki halkın terkinde de bulunmaktadır ve bu isimler sadece Kırım'ın Nogaylara diyalektik ve kültürel olarak yakın olan Çöl bölümünde değil, Kırım Yarımadasının genelinde bulunmaktadır. Önemli olan bir detay da şudur ki, bu boy isimleri Türkistan'daki Türk halklarında, özellikle Kazak ve Karakalpaklarda bulunabilmektedir. Nogay isminin kendisinin Manas Destanında sıkça geçmesi ve Kırgızların içinde Nogay boyunun bulunması ve bulunan birçok boy ortaklığı, Kırgız araştırmacıları hep Kırgızlar ve Nogaylar arasındaki bağları incelemeye itmiştir³⁴.

Bu köylerin arasında geçen Nayman, Kerey, Kıpçak, Argın, Kanglı, Kongırat aynı zamanda temel Kazak boylarındandır ve yine köylerden birinin adı olan Abdal, Türk dünyasının birçok yerinde karşımıza çıkan bir aidiyet ismi olduğu gibi hem Kazaklarda hem Kırgızlarda boy olarak mevcuttur. Bu boyların tarihi konusunda genel bilgiye, Mustafa Kalkan'ın *Kazaklar ve Kırgızlar*, Osman Yorulmaz'ın *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri* kitabında rastlanabilir. Karakalpakların en temel boylarının adları da bu köy listesinde gördüğümüz etnonimlerin

³² Günümüzdeki adıyla Bay Kıyat.

³³ Fyodor Fyodoroviç Laşkov, "O kameral'nom opisaniı Krıma, 1784" *ITUAK*, 22(1887).

³⁴ Mustafa Kalkan, *Kırgızlar ve Kazaklar*, İstanbul, 2006, s. 219-220.

bir kısmı ile aynıdır: Kongirat, Kıtay(Kiyat), Keneges, Mangıt³⁵. Tarihi ve dilsel verilerle birlikte incelediğimizde, Kazak-Karakalpak-Çöl Kırım Tatarı-Nogay halkları, ortak bir kökene sahiptir. Çöl dışındaki Kırım Tatarlarında da bu halklardaki etnonimler, köy listesinde görüldüğü üzere rastlanmaktadır. Altın Orda döneminde, Kıpçak Türkleri ve Kıpçak *lingua francası*nı benimsemiş diğer Türk boyları, Moğol İstilasası ile gelen Moğol (ve Türk-Moğol) boylarıyla kaynaşmaya başlamıştır. Bu karışımın sonucunda, hem Kıpçak ve Argın gibi asırlardır Türk boyu olduğu bilinen boyları, hem Nayman, Kiyat, Kıtay, Kongirat gibi Moğolca isme sahip boyları içinde barındıran bir boylar bütünü oluşmuştur, bu boylar zamanla ortak bir dil ve benzer kültür öğeleri etrafında birleşmiştir³⁶. Buna en iyi örnek, Kazakça, Nogayca, Karakalpakça ve Kırım Çöl Tatarcası arasındaki dil ilişkisidir.

Kıpçak Bozkırında Etnogenetik Devamlılığın Dil Temeli

Oğuz Doğan, Kazak, Nogay ve Kırım Çöl Türkçesindeki Atasözleri ve Bunların Şive ve Ağız Yönünden Değerlendirilmesi adlı yüksek lisans tezinde, Nogay Türkçesini, Kırım Tatarcasının Çöl ağzını ve Karakalpak Türkçesini ayrı lehçeler olarak değil, Kazak Türkçesinin ağızları olarak kabul eder. Bu konuda Nogay ve Kuzey Kırım Türkçeleri özelinde kelime başı <y><c>j değişimi, <ç><ş> ve <ş><s> değişimleri gibi durumların farklılığının, farklı bir lehçe teşkil etmeye yeterli olmadığını savunurken Türkiye Türkçesinden örnekler verir. Mesela Kazak Türkçesinde “yanılmaz” anlamına gelen jañılmas sözünün bu iki ağızda yañılmas hâline gelmesinin benzerinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında Doğu Karadeniz’de de yaşandığını gösterir. Türkiye Türkçesinde genel olarak “görmedim” ve “gezdim” şeklinde telaffuz edilen şekillerin Doğu Karadeniz’de cörmedüm ve cezdım şeklinde telaffuz edilmesinin Doğu Karadeniz ağzının ayrı bir lehçe olarak değerlendirilmesine sebep olamayacağını belirtir. Aynı şekilde Niğde, Kırşehir, Kütahya ve Diyarbakır ağızlarında “kalk-, kişi, kavak” kelimelerinin gah-, gişi, gavak şeklinde telaffuz edildiğini, “yok” kelimesinin Orta Anadolu ağızlarında yoh, “geç-“ fiilinin

³⁵ Stig Jagerskiold, *Mannerheim, Marshal of Finland*. Londra, 1986. s. 111.

³⁶ Sakinat Şihamedovna Gacıyeva, *Oçerki İstorii Sem’i i Braka u Nogaytsev: XIX – načalo XX v. Moskova, 1979. s. 9.*

Diyarbakır ağzında geş- şeklinde telaffuz edildiğini göstererek tezini savunur³⁷.

Sosyolinguistik akımının önde gelen isimlerinden Ulrich Ammon ve çalışma arkadaşları yazdıkları 3 ciltlik Sosyolinguistik eserlerinde Karakalpak Türkçesinin tarihi olarak bir Kazak ağzı olup, zamanla bir dil hâline geldiğini belirtir³⁸. Lars Johanson da *The Turkic Languages* eserinde Karakalpak Türkçesini “biraz Özbekleşmiş bir Kazakça varyantı” olarak isimlendirir³⁹.

Kazak Türkçesi, Nogay Türkçesi ve Karakalpak Türkçesi arasında olan, diğer Türk lehçelerinde düzenli olarak görülmeyen ses olayları da, bu üçünün bir lehçeye dahil olduğunu göstermektedir. Mesela patlayıcı bir diş-damak ünsüzü olan /ç/nin sızılılaşarak yine bir diş ünsüzü olan /ş/ye dönüşmesi olayı buna bir örnektir. Kazak Türkçesinde, Türkçe ve alıntı sözcüklerin tamamında, sözcüklerin bütün pozisyonlarında /ç/ler /ş/ye dönüştürülür. Bu ses olayı, Kazak Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden biridir. Nogay ve Karakalpak Türkçeleri dışında diğer Türk lehçelerinde düzenli olarak görülmeyen bu ses olayı, düzenli olmak bakımından Kazakçanın en önemli yönlerinden biridir.

Söz başında:

çadan > çadhan > şayan “akrep”,

çolpan > şolpan “Çolpan, çoban yıldızı”,

çapan > şapan “cübbe”,

Söz ortasında:

aşı- > açı- “acı-”

kaçkın > qaşqın “kaçak”

³⁷ Oğuz Doğan, *Kazak, Nogay ve Kırım Çöl Türkçesindeki Atasözleri ve Bunların Şive ve Ağız Yönünden Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997. s. 18-20.

³⁸ Ulrich Ammon, *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin, 2006. s. 1893.

³⁹ Eva Agnes Csató ve Lars Johanson, *The Turkic Languages*. Londra, 1998.

kaçan > qaşan “ne zaman”,

Söz sonunda:

kerpiç > kirpiş “kerpiç”

üç > üş “üş”

kuvanç > quwanış “kıvanç, sevinç” bu duruma dair örneklerdir⁴⁰.

Aynı şekilde /ş/'nin /s/'ye dönüşümü, söz içinde arka damak /ğ/ ünsüzünün dudaklaşarak çift dudak v'sine (w) dönüşmesi, ardından ise tamamen düşerek önündeki geniş ünlüyü de darlaştırması gibi değişimler, koşutluklar arasında sayılabilir⁴¹.

Nogay Türkçesi konusunda her ne kadar söz başı /y/ sesinin Kazak Türkçesinden bir fark arz ettiği söylene de Nogayca bu konuda kararsızlıklar barındırmaktadır. Mesela Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyetinde yaşayan “Ak Nogaylar” da genel olarak söz başında /j/ sesi baskınken, Stravropol bölgesindeki Asıl-Nogay ağzında /j/, /c/ ve /y/ sesleri arasında kararsızlık vardır. Dağıstan'daki Kara Nogay ağzında ise, /y/ sesi baskındır. Bu açıdan Kazak Türkçesinden tam anlamıyla bir ayrılık yoktur ve bu dalgalanma da Nogay Türkçesinin, Kazak Türkçesinin bir geçiş diyalekti olduğunu desteklemektir. Baskakov, /j/, /c/ ve /y/ seslerindeki geçişlerin Kazak ve Karakalpak Türkçelerinde de olduğunu vurgular, aynı zamanda Ak Nogay ağzındaki /j/leşmenin Karaçay Türkçesi etkisi olabileceğini not eder. Aynı şekilde Baskakov, Kara Nogay ağzındaki /y/leşmenin de Kumuk Türkçesinin bir etkisi olabileceğini işaret eder⁴². Son olarak, Kazak Türkçesinde /j/ sesinin, Nogay Türkçesinde ise /y/ sesinin “baskın” olmasının yapay bir süreç olduğunu belirtmekte fayda vardır. Kazak Türkçesindeki /j/leşme suni bir sürecin ürünüdür. Radloff, 1870 yılında yaptığı Kazakça derlemelerde /j/ harfini değil, /c/ harfini kullanmıştır (cetkennen, can, cerden gibi kelimelerde)

⁴⁰ Oğuz Doğan, *Kazak Türkçesi Fonetigi*. İstanbul, 2015. s. 218.

⁴¹ Doğan, *age*, s. 219, 225.

⁴² Filiz Kılıç, *Aral-Hazar Grubu Kıpçak Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997, s. 51-52.

ve Rusların Kazakistan'daki yer adlarını çevirirken “j” harfi yerine “dj” şeklini kullanması buna bir örnektir. Örneğin, bugünkü Taraz şehri Rusça Djambul şeklinde yazılıyordu, Jambıl ya da Jambul şeklinde değil. Aynı şekilde Nogay Türkçesinde diyalekt bazlı olarak söz başı /y/ sesinin yaygın olduğu durumlar olsa da yazı diline bunun dikte edilmesi yine suni bir sürecin örneğidir⁴³. Dolayısıyla, Kazakça ve Nogayca arasındaki birlik, sanıldığından daha da güçlüdür.

Bu süreklilik silsilesi içinde yer alan Kırım Çöl Türkçesi, daha önce belirttiğimiz gibi Nogayca ile çoğu kaynakta aynı olarak alınmış bir Türk lehçesidir. Kazak Türkçesi, Nogay Türkçesi ve Kırım Çöl Türkçesi arasındaki sürekliliği anlamının en iyi yolu, ortak atasözlerine göz atmaktır. “Akıl yaşta değil baştadır” atasözünden gidilecek olursa şu örnekler verilebilir:

Aqıl jasta emes, basta. (Kazak Türkçesi)

Aqıl yasta tuwıl, basta. (Nogay Türkçesi)

Aqıl çašta tuwıl, baştadır. (Kırım Çöl Türkçesi)⁴⁴

Yine başka bir atasözünden gidilecek olursa:

Atadan ul tuwsa iygi,

Ata kolin quwsa iygi,

Balañdı jurıt maqtasa,

Bärinen de sol iygi (Kazak Türkçesi)

“Atadan oğul doğsa iyi,

Ata yolundan gitse iyi,

Çocuğunu halk övse,

Hepsinden de o iyi.”

⁴³ Doğan, 2015, *age*, s. 229-235.

⁴⁴ Doğan, 1997, *age*, s. 25.

*Atadan ul tuwsa iygi,
 Ata yolın quwsa iygi,
 Atadan ul tuwmasa,
 Ata yolın quwmasa,
 Tuwğannan tuwmağanı köp iygi. (Nogay Türkçesi)*

“Atadan oğul doğsa iyi,
 Ata yolundan gitse iyi,
 Atadan oğul doğmasa,
 Ata yolundan gitmese,
 Doğmasından doğmaması daha iyi”

*Anadan ul tuwsa iygi,
 Baba colın quwsa iygi,
 Baba colın quwmasa,
 Tuwmaganı taa iygi. (Kırım Çöl Türkçesi)*

Atadan oğul doğsa iyi,
 Ata yolundan gitse iyi,
 Baba yolundan gitmese,
 Doğmaması daha iyi.⁴⁵

Bu atasözlerinde, /y/ ~ /c/ ~ /j/ kararsızlığı konusunda ilginç hususlar göze çarpmaktadır. İlk olarak, Çöl Kırım Tatarcasında /c/ biçiminin

---

⁴⁵ Doğan, *age*, s. 29.

yaygın olması, Çöl ağzının bu hususta Kara Nogay diyalektindeki Kumuk etkisi gibi bir dış etkiden ve hem Kazak hem de Nogay Türkçelerinin maruz kaldığı suni müdahaleden etkilemediğini gösterir. Aynı zamanda atasözlerindeki genel koşutluklar, bu üçünün ayrı lehçeler değil, aynı lehçenin varyantları olduğunu göstermektedir.

Anlaşıldığı üzere, mesele sadece Kırım Tatar ve Nogayların bütünlüğü ya da farklılığı değil, tarihi sınırlar baz alındığında Moldova'dan Doğu Türkistan kuzeyine kadar giden geniş bir coğrafyada kökteş ve aynı dili konuşan büyük bir toplumun olması. Peki, bu durumda neden tüm bu halklara toplu bir şekilde "Kazak", "Nogay", "Tatar", "Karakalpak" denmiyor ya da başka bir ortak isim kullanılmıyor da bu dört halk da kendi etnonimleriyle, müstakil etnik unsurlar olarak anılıyorlar? Bunun Kazaklar ve Karakalpaklar için izahı daha kolaydır, zira coğrafi durum ortadadır. Ancak Kırım Tatarlar ve Nogaylar için ne denebilir?

Uzun bir şekilde tartıştığımız üzere, Kırım Tatar ve Nogay arasındaki fark ne coğrafi olarak ne yaşam biçimi temelinde açıklanamaz. Bu konunun temel açıklaması göç yolları ve göç zamanından, kısmen de etnogenezden geçmektedir. Nogay boylarının İdil-Ural ve Batı Kazakistan'dan sözkonusu bölgeye gelişi Kırım Tatarlarının atalarından daha geçtir, mesela Nogayların Yedisan boyunun Dinyester ve Bug nehrinin arasındaki günümüz Ukrayna topraklarına İdil-Ural bölgesinden göçüp yerleşmeleri 1630'lu yıllara tekabül etmektedir, Yetişkul'un İdil-Ural'dan, Cemboyluk'un ise doğrudan günümüz Kazakistan'ındaki ve sözkonusu boya adını veren Cem(Emba) nehri civarından gelip Kırım kuzeyindeki bozkırlara yerleşmeleri bu tarihlere tekabül eder⁴⁶. Bucak Tatarları adıyla bilinen Bucak Ordası Nogaylarının Akkerman ve Moldova arasındaki bölgeye gelmeleri, diğer boylarla aynı şekilde Nogay Orda'sının siyaseten dağılması sonucunda Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti'nin o bölgeyi Nogaylara tahsis ettiği 16.-17. yüzyıllar arasındaki döneme tarihlenir.⁴⁷ Ayrıca Evliya Çelebi'den de görüldüğü üzere, bu geniş Türk halkı sadece Kazakistan-İdil-Kuzey Karadeniz rotasında göç etmemiş, aynı zamanda Kuban ve Dağıstan arasındaki Kuzey Kafkasya'nın geniş topraklarına da 1600'lü yıllara gelindiğinde

⁴⁶ Gaciyeva, *age*, s. 10.

⁴⁷ Alper Başer, *Bucak Tatarları (1550-1700)*, Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2010, s. 21.

çoktan yerleşmiş idi⁴⁸, gelgelelim konumuz özellikle Kırım olduğu için Kafkasya'daki Nogaylar genel itibariyle konu dışındadır.

Nogayların aksine, Kırım Tatarlarının atalarının bölgede belirmesi en geç 13. yy'a dayandığı gibi, Kırım yarımadasında daha önce gelmiş olan Kıpçaklar başta olmak üzere Türk boylarının izinin bulunduğu, Kırım'ın eski dillerinden, Almanca'ya epey benzer olan Kırım Gotçası üzerinden bellidir, zira Kırım'da MS 340'lardan itibaren dilleri hakkında yazılı kanıtlar bulunan ve bir Cermen dili konuşan Kırım Gotlarının dilinde tespit edilen, "aptal" manasına gelen *telich* sözü, ancak Türk lehçelerindeki "deli" sözü ve türevleri üzerinden izah edilebilmektedir. Bu konuda dilbilimsel kanıtları sıralayan Diamond'un Bursbecq'ten yaptığı alıntılar üzerinden Kırım Gotlarının 15. ve 18. yüzyıllar arasında Kırım Tatarları arasında eridiğini de belirttiği düşünülürse, muhtemelen Kırım Gotlarına daha önce dahil olan veyahut onlarla bölgede komşuluk ilişkisi olan Türk boyları da vardı⁴⁹. Dolayısıyla Kırım Tatar nüfusu içinde Cermen kökenli Gotlar eridi ise, Kırım'da daha önce var olmuş olan Türk halklarının da bu terkiibe katılmış olması mümkündür. Kırım Tatarlarının, Kırım'a farklı tarihlerde yerleşmiş değişik etnik unsurlarla belli etnik karışımlarda bulunduğu bellidir. Evliya Çelebi'nin ifadelerine göre Balaklava bölgesi içindeki İnkirman'da 250 Müslüman, 200 Rum mahallesi vardır⁵⁰. Bu unsurların asimile olmaya başladığını, Balaklava şehir merkezi için yazdığı *Balıklağa Kalesi varoşunun şekli* başlığında görmekteyiz. Evliya Çelebi'ye göre, buranın ahali genel olarak *kavmi ahıryan* yani sonradan Müslüman olmuş Lazlardır⁵¹. *Laz Ahıryanları* ifadesini ayrıca Kefe bölgesinin Tat Eli Nahiyesini anlatan bölümde görmekteyiz⁵². Ayrıca din değiştirmeden bahsedilmese de, Kırım Hanlığının başkenti Bahçesaray'daki tüm gayri-Müslimlerin (Rum, Ermeni, Yahudi) Tatarlarla aynı kıyafetleri giydiklerini, sadece bağladıkları çukalar ile zımni olduklarının ayırt edildiğini

⁴⁸ Alper Başer, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Nogaylar" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6/2(2011), s. 117-128.

⁴⁹ Jared Diamond, "Deaths of Languages", *Natural History*, 110(2001), s. 30-31.

⁵⁰ Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova*. İstanbul, 2017, s. 489.

⁵¹ Kahraman, *age*, 494.

⁵² Kahraman, *age*, 515.

söylemektedir⁵³, bu da Kırım'daki Türk-Tatar kimliğinin, azınlıkları kendi bünyesine entegre etme konusundaki başarısını göstermektedir. Ayrıca Kırım Hanlığı içinde bulunan gayri-Müslimler arasında, Ceneviz ve Venedik koloni bakiyelerinin bulunduğu da bilinmektedir⁵⁴. Bu gayri-Müslim unsurlardan en azından bir bölümünü terkibine kattığı bilinen Kırım Tatarları içinde, özellikle daha önce bölgeye göçmüş olan Türk kavimlerinin, özellikle Rumlar ve Gotlar gibi bölgedeki tarihi daha eski olan halkların içinde eriyip, sonradan “yeniden Türkleşen” bir kısım ahaliyi de terkibine dolaylı olarak katma ihtimali düşünüldürse, Kırım Tatarları içinde sadece Ortaçağ'ın son döneminde gelen Türk boyları değil, büyük ihtimalle Erken Ortaçağ'da Kırım'a yerleşmiş olan boylar da bulunmaktadır.

Yani geniş Kıpçak Bozkır'ının daha kuzey ve daha doğu alanlarında oluşmuş olan, Kırım Tatarları ve Nogayların ortak atasını teşkil eden Altın Orda dönemi etnik oluşumunun bir kolu daha erken tarihlerde göç etmiştir, 1441-1442 yılları arasında Kırım Hanlığını kurmuştur⁵⁵. Dolayısıyla şehirleşmiş bir bölgeye daha erken geldiği için Kırım'da daha önce bulunmuş olan Türk halkları ile de yazımızda belirttiğimiz gayri-Türk halklarla da kaynaşarak Kırım Tatar etnogenezini oluşturmuştur. Nogaylar ise, aynı etnogenezin daha geç inmiş bir versiyonu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Kırım Tatar'ı ve Nogay arasında temel fark, aynı etnogenetik kökene sahip olan iki toplumun göç zamanlarıdır. Boy oluşumu olarak Doğu Türkistan'ın en kuzey ucunu mesken tutan bir Nayman Kazak'ının aynı boy adına sahip olan ve Akkerman'da bulunan bir Nogay ile, güneyde, Özbekistan sınırında bulunan bir Kongırat'ın, aynı boy ismine sahip akraba bir köyünün Kırım kuzeyinde olması da, sözkonusu halkların yıllar boyunca Avrasya bozkırlarında büyük bir etnogenetik devamlılık kurmuş olduğunu gösterir, böylesi geniş bir coğrafyada bu kadar büyük bir etnik devamlılık, dünya tarihi açısından istisnai derecede nadir bir durumdur. Kısacası Kırım Tatar ile Nogay arasında iki nüans vardır:

⁵³ Kahraman, *age*, 551.

⁵⁴ Şemsettin Seyhan, *Kırım'dan Bursa'ya Göç Eden Muhacirler ve Yerleşme Problemleri (1853-1914)* Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, İstanbul. 9.

⁵⁵ Seyhan, *age*, 6.

1. Nogayları teşkil eden boyların, Kırım Tatar kimliğinin çekirdeğini oluşturan ve Nogayların atalarıyla kökteş Türk unsurlardan birkaç asır daha sonra bu bölgeye yerleşmesi.

2. Kırım Tatarlarının, daha önce bölgede şehirleşmiş ve tüccar olarak bulunan toplumlari kısmen asimile edip terkibine katması, ancak Kuzey Karadeniz'daki Nogayların bozkır ortamında daha homojen bir şekilde kalmış olması.

Kıpçak Bozkırındaki Devamlılığın Bitişi, Sürgünler ve Etnik Temizlik

Rus etnolog Potapov'a göre, sadece Kırım'ın kuzeyinde kalan bozkır arazisinin bir parçası olan ve tarihi kayıtlarda Cemboyluk arazisi olarak geçen, Bug nehri ve Kırım arasındaki⁵⁶ Herson bölgesinden göçenlerin sayısı, 1863'e doğru 192.360 kişiye ulaşmıştır⁵⁷. Bu sayı, gayet büyük ve dehşetengiz bir tablo göstermektedir. Bu durumun sadece Kırım'ın kuzey bozkırlarıyla, Cemboyluk arazisiyle kalmadığı bilinmektedir ve özellikle başta Akkerman şehri olmak üzere Bucak bölgesinin ve başta Hacıbey(Günümüzdeki adı ile Odessa) olmak üzere Yedisan bölgesinin Tatarsızlaştırılması/Nogaysızlaştırılması da izaha muhtaç bir durumdur. Aleksandr Sereda'nın bahsettiğimiz eserinde saydığı yerleşimlerden geriye hiçbir şey kalmaması da bu duruma işarettir. Osmanlı topraklarına bu coğrafyadan 18. yüzyıl sonundan, 20. yüzyıla kadar yoğun bir göç hareketi olduğu için Türkiye coğrafyasındaki Nogay ve Kırım Tatar köylerini ele alarak bu göçü ve göç rotalarını kısmen de olsa açıklayabilmeyi ümit ettik.

Kırım'ın çalışması üzerinden, göç edilen bölge ve boy/kabile bilgisi üzerinden Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay yerleşimlerinden konumuzla ilgili olabilecek şekilde 4 kategori oluşturmayı tercih ettik⁵⁸. Bu kategorilerden birincisi, Kırım'ın eserinde doğrudan *Karadeniz'in Kuzeyindeki Bozkırlardan göç* ifadesi geçen veyahut da Akkerman gibi Kırım dışındaki Karadeniz step hattında bulunan yerleşimlere dayanan

⁵⁶ Derya Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiyede İskânları*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019, s. 93.

⁵⁷ Potapov, *age*, s. 193.

⁵⁸ Kesin olarak nereden göçtüğü bilinmeyen veyahut göç yolları hakkında bir ayrıntı bulunamayan Nogay ve Kırım Tatar köyleri ile, Kırım'ın uç kuzey bölgesi haricindeki Kırım Tatar köyleri dahil edilmemiştir.

tarihi olan ve köy ahalisinin kendisini doğrudan Nogay olarak adlandırıldığı köylerdir. Ayrıca Hakan Kırımlı'nın Kulu'nun Kırkkuyu köyü için belirttiği *Meskev* yani *Moskova/Moskof* bölgesinden gelmeye dair olan ifade, kendisi Köstendil ve Seydahmetli köylerinden olan kaynak kişilerimizden Fatih Polat'a göre sadece Kırkkuyu için değil, Kulu ve Şereflikoçhisar köylerinin geneli için geçerlidir. Kırımlı'nın yorumu, bu ahalinin Rusya Çarlığı arazisinden geldiği için bu isimlendirmeyi kullandığıdır ve aslında makul bir yorumdur, zira aynı kaynak kişi, yaşlı Nogayların Osmanlı ile İstanbul kelimelerini eş anlamlı olarak kullandığını da belirtmiştir. Ancak Kıpçak Türkçesinden gelen yerleşim ve hidronim adlarının Ukrayna'nın en iç noktalarına kadar gitmesi, bu konuda ilginç bir noktadır. Örneğin Ukrayna'nın iç kesiminde bulunan Çerkası şehrinin, "çeri kişi"den geldiği, özellikle Kazaklarda bulunan Şerkes boyu başta olmak üzere Kıpçak Türkçesi konuşan Türk halklarındaki boy isimleri üzerinden Ukraynalı âlim Znokko tarafından iddia edilmiştir⁵⁹. Keza Ukrayna'nın kuzeydoğu kesiminde, Harkov bölgesinde kalan İzüm şehrinin adının çoğu Türk lehçesinde *özen* şeklinde bilinen "nehir" kelimesinden geldiği, bu isimlendirmenin ilk olarak Kırım Hanlığı ordusunun kullandığı *İzüm Yolundan* geldiği, Sovyet tarihçileri ve dilcileri tarafından kabul görmüştür⁶⁰. Dolayısıyla bu Nogayların ataları, o dönem için "Rusya'nın iç noktaları" denecek bölgelere kadar yayılıp yaşadığı için böyle bir hatıranın kalmış olması mümkün gözükse de İstanbul örneğinden görüldüğü üzere Rus Çarlığı sınırları makul bir açıklamadır.

Türkiye'deki Nogay köyleri ve bu köylerin etnik tasnifi

Türkiye'deki Nogay köyleri konusuna girmenin konumuz açısından iki faydası vardır:

- a) Deşt-i Kıpçak'taki etnik sürekliliğin nasıl sona erdiğini anlarken, sözkonusu halkların nasıl bir şekilde göç ettirildiğini, göç hikayelerini ve göç rotalarını anlamak. Ayrıca Türkiye'nin neredeyse tüm coğrafi bölgelerinde bu göçün etkisinin

⁵⁹ Oleksandr Pavloviç Znokko, *Mifi Kyivskoy Zemli ta Podii Starodavni: naukovopopuliarni statti, rozvidki*. Kiev, 1989, s. 284.

⁶⁰ Aleksandr Mihailoviç Prohorov, "İzyum", *Sovetskiy Entsiklopedçskiy Slovar'*, Moskova, 1986, s. 481.

bulunduğunu idrak etmek, göçlerin kitleliliğini ve Türkiye'ye etkisini anlamak

- b) Kırım Tatar ve Nogay halkları arasındaki etnogenetik ilişkiyi anlamak, bu iki halkın etno-kültürel hafızasını ve tarihini yaşayan örnekler üzerinden tahlil etmek.

Türkiye'de Nogay köylerinin en yaygın görüldüğü bölgeler, Konya'ya bağlı Kulu ve Ankara'ya bağlı Şereflikoçhisar ilçeleri arasındaki Tuz Gölü havaisi, Kırşehir yöresi ve Marmara'da Balıkesir ile Bursa arasındaki hattır. Bu alanlardan Paşadağı bölgesi olarak da bilinen Tuz Gölü havaisinde yaşayan Nogaylar, genel olarak Cetsan (Yedisan) ve Cemboyluk (Yemboyluk) boylarına mensuptur.⁶¹ Cemboyluklar genel olarak Tuz Gölü ile Kırşehir arasındaki bölgeye yığılmışken hem Batı Anadolu'ya doğru, hem de Sivas-Tokat yöresine doğru Yedisan ve Yetişkul kollarının nazaran arttığını da görmekteyiz.

Karadeniz'in kuzeyindeki bozkır arazisinden göçtüğü bilinen Nogayların köyleri

Ankara iline bağlı köylerden Gölbaşı ilçesine bağlı Ahiboz köyü, çoğunlukla Nogay'dır, daha sonra Dobruca üzerinden gelen önemli bir Kırım Tatarı ile Rumeli Türk'ü nüfusu da vardır. 1951'de 5 hane Bulgaristan muhaciri Rumeli Türk'ü de yerleşmiştir. 2008 yılı itibariyle adrese dayalı nüfus sayımında 320 kişi, kış aylarında fiilen 400 kişi (90 hane), yazın ise 500 kişinin bulunduğu bilinmekte olan bu köyün mevcut etno-demografik yapısında 20-25 hane Nogay, 10-15 hane Kırım Tatarı, 20 hane Rumeli (Bulgaristan ve Romanya) Türk'ü ve 15 hane Karagedik köyünden gelip yerleşen Kürt bulunmaktadır⁶².

Ankara ilinin Şereflikoçhisar ilçesi, Nogay nüfus açısından en zengin bölgelerden biridir. Bu ilçeye bağlı olan Akin köyünde, Nogayların tamamına yakını Cemboyluk boyuna mensuptur, kabile isimleri olarak ise kurucu kabileler olan Aqlqoca ile Buqsay'ın yanı sıra, Oraç, Ormanşı, Toğalı, Irğaqlı, Çağlıbay, Mesir, Arman boyları mevcuttur. Oraç boyunun ismi, Nogay ve Kırım Tatar kabilelerinin çoğunda olduğu gibi Or Kapı bölgesi ile ilgili ise, Kırım Yarımadasının tam son bulduğu ve kuzeydeki

⁶¹ Özlem Ateş, *Paşadağı Bölgesi Nogay Ağzı: Metin, Ses Bilgisi Özellikleri ve Türkiye Türkçesinin Etkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2004, 6.

⁶² Kırımlı, *age*, s. 88-91.

Nogay ağırlıklı Kıpçak bozkır bölgesi ile bağlantılı bir bölgeden göç edildiği söylenebilir bu köy için. Komşu Nogay köylerinden gelip yerleşenler genelde Cemboyluk olmakla beraber, Yedisanelerden da göçenler olmuştur. Günümüzde iki Kırım Tatar'ı aile ve komşu köylerden biri olan Sadıklı'dan gelen birkaç hane Şereflikoçhisar'ın yerli Türk ailesi dışında köyün tamamı Nogay'dır. Mevcut nüfusu yazın 350 kişi (75 hane) iken kışın 500-600 kişiye(100-150 hane) ulaşmaktadır⁶³.

Aynı ilçeden olan Doğanlı köyü, eski adıyla Abdülgediği olarak bilinmektedir ve Nogaylar arasında Karakura ismiyle anılmaktadır. Bu köyün Erzurum kökenli bir hane dışında tamamı Nogay'dır ve nüfusu kış aylarında 2008 yılı itibarıyla 138 kişi (38 hane) iken, yaz aylarında bu nüfusa 50-60 kişi (8-10 hane) daha eklenmektedir. Köy Kırım kuzeyindeki bozkır arazisi ile Kuban'dan gelen Nogaylarla meskundur. Köyde Nogayların temel kollarından Cemboyluk, Yedisaneler, Yetişkul boyları bulunurken, bu boyların içindeki kabileler olarak ise Ötepbas, Toğalı, Şarman, Aqılqoca, Köşekoğlan, Ogüzköşek, Keneges, İrğaqlı, Qaraqan kabilelerinin varlığına rastlanmaktadır. Çevredeki köylerden ve hatta Balıkesir'deki Nogay köylerinden tarih içinde göç almış bir köydür⁶⁴.

Şeker köyü, Kırım Yarımadasının kuzeydoğu ucundaki bozkır bölgesinden göçen Nogaylar tarafından kurulmuştur ancak bu Nogaylar kimi zaman Kuban rotası üzerinden, kimi zaman ise Kırım üzerinden gelmişlerdir. Konya'dan gelen 1 hane dışında ve Hatay'dan gelen 4 hane Afganistan muhaciri Özbek dışında, kışın 250 kişi (70 hane), yazın ise 500'ün üzerinde (140 hane) nüfusu olan bu köyün tamamı Nogay'dır ve tamamı Yedisaneler'dir (Cetsan)⁶⁵.

Haymana ilçesine bağlı Çayraz köyü, Güney Kırım'a bağlı Sudak bölgesinin Taraktaş köyünden gelen Kırım Tatar muhacirlerince kurulmuştur ve buradaki Kırım Tatarları, Aksaray ilindeki Hamidiye köyündeki Tatarlar ile akrabadır, ekseriyetle Yalıboyu'durlar. Romanya'dan gelen bir hane Kırım Tatar ailesi de vardır. Köye sonradan Romanya üzerinden bir Nogay göçü de olmuştur ve bu Nogaylar Kırım'ın

⁶³ Kırmılı, *age*, s. 95-98.

⁶⁴ Kırmılı, *age*, s. 105-111.

⁶⁵ Kırmılı, *age*, s. 146-151.

kuzeyindeki bozkır hattından gelmişlerdir. Birbirine kaynaşmış olan Kırım Tatarları ve Nogaylar, köyde yaşayanlar baz alındığında 13 hanedir (38 kişi), köye sonradan 1. Dünya Savaşı esnasında Erzurum'dan göç eden Kürtler yerleşmiştir ve şu an köyün çoğunluğu Kürt nüfusa sahiptir⁶⁶.

Kırım Tatar ve Nogay köylerinin yoğun olduğu Polatlı'da, kendini doğrudan *Nogay* olarak adlandıran ve kökenleri Karadeniz kuzeyi bozkırları olan ahalinin yaşadığı bulabildiğimiz tek köy Tatlıkuyu köyüdür. 2005 yılı itibarıyla yaz aylarında 70-80 hanenin yaşadığı bu köyde, 7 hane Bolu Kıbrıçıklı ve 7 hane Çorumlu dışında, köyün tamamı Kırım Tatar ve Nogay'dır. Bu köye göçmeden önce de Dobruca'da birlikte olan Kırım Tatar ve Nogay nüfusunun muhtemelen Kırım Tatar ve Nogay geçişkenliğinin olduğu Kuzey Kırım ile Herson yarımadası arasındaki bölgeden geldiğini lehçe özellikleri üzerinden söyleyebiliriz zira köyde konuşulan, Nogayların da benimsediği Kırım Tatar ağzı, Kerç ve Çongar ağzıdır. Çongar bölgesi tam da Kırım Yarımadasının bittiği ve tarihi bozkır hattının başladığı alandır⁶⁷.

Balıkesir ilinin Susurluk ilçesine bağlı Babaköy, Rumeli muhacirleri, Nogaylar ve yerli Yörükler ile meskundur. XX. yüzyılın başında köyde 10 hane Nogay var idi. Ancak daha sonra bu köy, diğer Nogay köylerinden de göç almıştır. Buradaki Nogaylar esasen Kuzey Karadeniz bozkırlarından gelmiştir, daha sonra ise Kuban ve Kırım göç yolu ve Dobruca iskanını takiben deniz yolu ile Bandırma'ya ulaşmışlardır. Çukurova yöresine iskanı tercih etmeyen bu Nogaylar, sonunda Susurluk'un bu bölgesine yerleşmişlerdir⁶⁸.

Bursa ilinin Karacabey ilçesine bağlı Bakırköy (eski adıyla Makri) köyü, çalışmamız açısından en ilginç köylerden biridir zira Ukrayna'da hâlen mevcut olan Akkerman(Ukraince adı ile Bilhorod-Dnistrovskiyi) bölgesi yani tarihi Bucak arazisinden göçü tespit edebildiğimiz köylerdendir. Rumeli Türkleri, Manavlar ve Arnavutların da yaşadığı bu köyde 2011 yılı itibarıyla 225 hanesi ve 1250 nüfusu olan köyün yaklaşık 35 hanesini, Dobruca'dan farklı dönemlerde iki ayrı kabile olarak göçen

⁶⁶ Kırmılı, *age*, s. 102-103.

⁶⁷ Kırmılı, *age*, s. 162-164.

⁶⁸ Kırmılı, *age*, s. 177-178.

Kırım Tatarları ve Nogaylar oluşturmaktadır. Kırım Tatarlarının kuzey bölgelerden geldiği lehçe özelliklerinden anlaşılrsa da hem bölgeleri bilinmemektedir hem de Nogaylarla farklı zamanlarda gelmişlerdir. Kırımlı'nın ifadesiyle Nogayların bir kısmı Akkerman, bir kısmı ise Kuban kökenlidir⁶⁹. Bu konuda başka bir araştırma olan, Şemsettin Seyhan'ın "Kırım'dan Bursa'ya Göç Eden Muhacirler ve Yerleşme Problemleri (1853-1914)" isimli tezine göre, bölgede Nogaylar Kuban'dan, Tatarlar ise Akkerman'dan gelme hakkında göç hikayesine sahiptir⁷⁰. Ancak köyün Nogay ahalisinden bilgisine başvurduğumuz Selçuk Satı, kendi ailesinin aile tarihi hakkında araştırmaya gittikçe Akkerman kökeninin daha kesin durduğunu belirtmiştir. Bu da Kırımlı'nın verdiği bilgiyle örtüşmektedir. Akkermanlı Nogaylar ve Tatarların aynı anda köyde bulunması muhtemeldir. Bu da bu iki ahali arasında geçişkenliğin olduğuna, bu iki halk arasındaki farkın etnik değil ancak sosyo-kültürel veyahut siyasi olduğuna delalettir.

Eskişehir ili, Kırım Tatar ve Nogay köyleri açısından oldukça zengindir. Eskişehir'in Alpu ilçesine bağlı Esence (Şefkatiye), Akyurt (Lütfiye) ve Işıkören(Arapkuyusu/Aziziye) köylerindeki Nogayların akraba olduğu bilinmektedir. Kırımlı'nın çalışmasında bu köylerden Işıkören için net bir şekilde Kırım'ın kuzey bozkırları ve Akkerman göç hikayesi belirtilmiştir. Diğer köyler de akraba olduğuna göre, büyük ihtimalle bu köyler de tarihi Bucak arazisinden, Kırım'ı yukarıdan çevreleyen bozkır arazisine kadar geniş bir tarihi Nogay alanından göç gerçekleşmiştir. Bu köylerden Akyurt, Cetisan ve Yetişkul kollarından gelen Nogaylarla meskundur ve 2008 yılı itibarıyla kışın nüfusu 35 kişi (14 hane) iken bu nüfus yazın 30 hane civarına yükselmektedir. Esence keza Cetisan ve Yetişkul kollarına mensuptur, ayrıca köydeki Orak soyadlı ailenin Orak kabilesine mensup olduğu tespit edilmiştir, dolayısıyla Akkerman ile birlikte Kırım'ın hemen kuzeyindeki Orkapı ile tarihi bağlantı da mümkündür. 45 hane ve 210 kişiden oluşan köyün istisnasız tamamı Nogay ve Kırım Tatarıdır. Yarı yarıya Kırım Tatarı ve Nogay olan bu köyde, Kırım Tatarlarının yerleşimleri farklı bölgeler ve farklı zamanlarda olmuştur. Işıkören köyü ise, 2009 yılında kalıcı olarak köyde yaşayanlar hesaba katılırsa 68 kişi (25 hane), yaz aylarında gelenler ile birlikte 100 kişiyi aşkın (35-40 hane)

⁶⁹ Kırımlı, *age*, s. 216-218.

⁷⁰ Seyhan, *age*, s. 9.

nüfusa sahiptir. Türkiye'nin muhtelif yerlerinde yaşamakta olan ve kütüğü bu köye kayıtlı olan hane sayısı ise, aynı yıl itibarıyla 800'ü bulmaktadır. Köyün tamamı Nogay'dır⁷¹.

Gaziantep'in Nurdağı köyünde, Kırımlı'nın çalışmasında geçen iki adet yerleşim bulunmaktadır ve bunlar birbirine akraba köylerdir. Bu köylerden biri şimdiki ismi Nogaylar olup, eski ismi Muhacirîn-i Atîk (Eski Muhacirler) olan köydür, diğeri ise şimdiki ismi Çakmak olup, eski ismi Muhacirîn-i Cedid olan köydür. İkisi de Cemboyluk kökenli olan bu köyler, Kırımlı'ya göre Kıpçak bozkırı veyahut Kuban kökenlidir. Cemboylukların göç rotalarına bakılacak olursa, Kuban kökeni var ise dahi, köyün esas menşei Kırım Yarımadası'nın kuzeyi olmalıdır. 2008 yılı itibarıyla bu köylerden Çakmak köyünde 200 kişi (50 hane) vardır ve bu hanelerden 8'si Nogay, geri kalanı ise Çerkez'dir (Adige). 116 haneli ve 470 kişilik Nogaylar köyünde ise, Nogaylar 10 hanedir ve köyün çoğunluğu Yörük'tür⁷². Bölgedeki başka bir Nogay köyü ise, Gaziantep ve Şanlıurfa sınır bölgesine yakın olan, Keskinler (Til Musa) köyüdür. Kırımlı'nın çalışmasında geçmemekle birlikte, aslen o köyden olan Dağhan Korkmaz'dan aldığımız bilgilerden ve Index Anatolicus veri tabanından, köydeki Nogay varlığını görebilmekteyiz⁷³.

Kırıkkale'nin Keskin ilçesine bağlı Üçkuyu köyü, Dobruca'dan göç eden Nogaylar tarafından kurulmuştur ve Dobruca'ya göç ettikleri yer de Kırım'ın kuzeyindeki Kıpçak bozkırlarıdır. Nogayların Cemboyluk koluna mensuplardır. 2007 itibarıyla 12 hane yani 100 kişi nüfusu olan köy, yazın gelenlerle birlikte bu nüfus ikiye katlanmaktadır. 1950'lerde yerleşen 2 hane Bulgaristan Türk'ü haricinde, köyün tamamını Nogaylar teşkil etmektedir⁷⁴.

Kırşehir ilinin Kaman ilçesine bağlı Dariözü köyü ile, Boztepe ilçesine bağlı Üçkuyu köyü de konumuzla ilgili köylerdendir. Dariözü köyü, çoğunluğu Nogay olan ve Kırım Tatar nüfusun da bulunduğu köylerdendir. Dariözü'ndeki Nogaylar Kırım kuzeyindeki bozkır arazisinden Dobruca göç yolu ile gelmişlerdir ve köyü ilk kuran Nogay kafilesi muhtemelen Şereflikoçhisar'a bağlı Akin köyü ile Kulu'ya bağlı

⁷¹ Kırımlı, *age*, s. 284-288, 297, 321-323.

⁷² Kırımlı, *age*, s. 382-386.

⁷³ Nişanyan Yeradları, <https://nisanyanmap.com/?y=keskince&lv=&t=&cry=TR&ua=5>

⁷⁴ Kırımlı, *age*, s. 442.

Kırkuyu köyündeki Nogaylarla akrabadır, Cemboyluk kolundandırlar. 2008 yılı itibariyle köyde daimî ikamet eden 60-70 kişi (25 hane) vardı ve yazın bu nüfus 100'ün (27-28 hane) üstüne çıkmaktaydı. Kurancılı köyünden gelen 2 hane dışında köyün tamamı Nogay ve Kırım Tatar'dır. Üčkuyu köyü ise, 2006 itibariyle 220 kişinin yaşadığı ve 40 hanelik bir köydür. En güncel verilere bakılacak olursa bu köyün çoğu Kürtlerden oluşmaktadır ancak 8 hane (50-55) Nogay'dır. Bu Nogaylar da Kıpçak bozkır bölgesinden Kırım göç yolu ile gelmişlerdir⁷⁵.

Konya ilinin Kulu ilçesi, Nogay nüfusu açısından en zengin bölgelerden biridir, komşu Şereflikoçhisar bölgesi ile bu konuda benzer bir yapı arz etmektedir. Bu köylerden biri, şimdiki adı Boğazören, geçmişteki adı ise Köstendil olan köydür. Köyde 2007 yılı itibariyle kış aylarında 150 kişi (45 hane) yaşamakla beraber, yaz aylarında bu nüfus 2-3 katına çıkmaktadır. I. Dünya Savaşı yıllarında köye yerleşen 5 hane Erzurum ve Malazgirt kökenli hane dışında köyün tamamı Nogaylardan oluşmaktadır. Bu Nogaylar Yedisian (Cetsan) boyundandır, Kırımlı'nın araştırmasından ayrı olarak anne tarafından bu köyden olan ve eşi de Köstendilli olan Fatih Polat aracılığıyla ulaştığımız bilgiye göre, Köstendil'de Yetişkul sülaleleri de vardır. Aynı zamanda, Özlem Ateş'in "Paşadağı Bölgesi Nogay Ağzı: Metin, Ses Bilgisi Özellikleri ve Türkiye Türkçesinin etkileri" isimli yüksek lisans tezinde yazdığı üzere Köstengil muhtarı Şerafettin Gözaydın: "Köstendil, Mandıra köyleri Cemboyluk'tur" ifadesini kullanmıştır.⁷⁶ Yazılı ve farklı kaynaklarda geçen bilgilere bakacak olunursa, Köstengil köyü üç farklı Nogay boyunun da yaşadığı bir bölgedir.

Bu Nogay ahalisi, Kırım kuzeyindeki bozkırlardan önce Kuban-Beştav bölgesine, sonra ise oradan Kırım üzerinden Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir⁷⁷.

İstisnasız tamamen Nogaylardan oluşan Kırkuyu köyü de Cemboyluk koluna mensuptur ve bunun tek istisnası, Seydahmetli köyünden bölgeye gelen Yetsan kolundan bir ailedir. Cemboyluklar içinde köyde Şarman, Cünciyar, Qondagöz, Qaňlı, Toğalı, Manaşlı, Esmaqay,

⁷⁵ Kırımlı, *age*, s. 463-466, 470-472.

⁷⁶ Ateş, *age*, s. 9.

⁷⁷ Kırımlı, *age*, s. 488-491.

Mesit, Burunsav, Qarasiyraq, Mañıtay, Çağıltay ve Aliqçır kabileleri mevcuttur. Göç yollarının Kırım kuzeyindeki bozkır arazisinden Kuban ve Bestav bölgelerine, oradan da Osmanlı topraklarına doğru olduğu tahmin edilmektedir. 2008 yılı itibariyle köyde kış aylarında yaklaşık 500 kişi (120 hane) yaşamaktayken, yazın nüfus 1000 kişiyi (300 hane) geçmekteydi⁷⁸.

Seydahmetli köyü, bu iki köyün aksine ağırlıklı olarak Cetisan boyuna mensuptur. Köye ilk gelen Nogay topluluğunun Qobanşıl yani “Kubanlı” olarak anılması, göç rotasının Kuban üzerinden olduğunu göstermektedir. Köy halkı içinde Boruq, Baqaysaq, Keneges boylarına rastlanmıştır. 2011 yılı itibariyle köyde daimî ikamet eden 11 kişi (5 hane) varken, yazın bu 13 haneye (30 kişi) ulaşmakta idi⁷⁹.

Sakarya ilinde konumuzla ilgili köylerden biri, Söğütlü ilçesine bağlı Fındıklı (Ayazmalı) köyüdür. Kozmopolit bir yapıya sahip olan bu köyde, köyün çoğunluğunu Selanik ve Bulgaristan kökenli Türkler oluşturmaktadır. Bu gruptan sonra en yaygın grup, Karadeniz illerinden göçerek bu köye yerleşenlerdir. Köyde 2006 itibariyle 2-3 hane Afrika kökenli hane de vardır ki, bu haneler günümüz Yunanistan’ında bulunan Sarışaban köyünden gelmişlerdir, oraya da Sudan’dan yerleştirilmişlerdir. 2006 itibariyle 720 kişiden (170 hane) oluşan bu köyde, 9 hane Kırım Tatarı ve Nogay da bulunmaktadır. Bu haneler, Kırım’ın kuzeyindeki Kıpçak bozkırlarından ve tarihi adıyla Bucak olarak bilinen Akkerman havalisinden göçmüşlerdir. Önce Kırım’dan Dobruca’ya, oradan ise Adapazarı’na iskân edilmişlerdir⁸⁰.

Sakarya’da konumuzla ilgili yerleşimlerden bir diğeri de Adapazarı’nın Arifiye ilçesine bağlı bir mahalle olan Kalaycı’dır. Kırımlı’nın çalışmasını kaleme aldığı yıllarda köy statüsünde Sakarya’nın o zamanki Merkez ilçesine bağlı bir köy iken, sonradan mahalle statüsü kazanmıştır. 2006 yılında 3875 kişi nüfusu ve bu nüfus içinde 600 kişilik Kırım Tatarı ve Nogay nüfusu olan bu yerleşimde, Kırım Tatarları ekseriyetle Kırım’ın Kerç ve Çongar bölgeleri ile, Akkerman/Bucak havalisinden göçmüşlerdir. Kırım Tatarlarından ayrı olarak kendini

⁷⁸ Kırımlı, *age*, s. 499-501.

⁷⁹ Kırımlı, *age*, s. 511-514.

⁸⁰ Kırımlı, *age*, s. 557-559.

Nogay olarak niteleyen birkaç hane sülale de vardır⁸¹. Babası bu köylü bir Nogay olan Kerem Günal'dan aldığımız bilgiler doğrultusunda, Nogaylar da Akkerman geçmişine sahiptir ve bu Nogayların en azından bir kısmının Nayman kabilesine dahil olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu köy, Kırım Tatar ve Nogay geçişkenliğinin Akkerman/Bucak bölgesine kadar gittiğini göstermektedir.

Kırım Tatarların ve Nogayların arasında geçişkenlik bulunan köyler

Her ne kadar bir önceki kategorideki köylerin bir kısmında Kırım'dan birlikte göçen Kırım Tatarı ve Nogaylar bulunsada bu kategoriye dahil edilen köylerin farkı, bu köylerin muhtemelen tam da Orkapı, Canköy gibi Kırım'ın en kuzey uç bölgesinden, yani Kırım yarımadası ile Nogayların bulunduğu bozkır arazisi ile sınır bölgelerden göçmüş olmalarıdır. Yani bu köylerde, özellikle Kırım Tatarları ve Nogayların beraber yaşadığı köylerde Tatar ile Nogay arasında bir ayrıma gitmek çok daha zor ve çetrefillidir. Tatar ile Nogay arasında bir ayrıma gitmek çok daha zor ve çetrefillidir. Bu köylerin bazıları tamamen Kırım Tatarı olmakla birlikte, Kırım'ın en uç kuzey bölgelerinden (Çongar, Canköy, Orkapı) oldukları için dahil edilmişlerdir. Bazı köylerde, Kırım Tatar sülalelerin içinde Kıpçak Bozkırlarından gelindiğine dair done olması, Kuban gibi yer adlarının zikredilmesi ve dil-kültür bakımından Nogay geçişkenliğine dair doneler olması da bu kategoriye dahil edilmelerine sebep olmuştur. Nogaylar için ise, yıllardan beri Kırım'da meskûn oldukları belli olan, özellikle diğer Nogaylar tarafından bu tarz adlandırmalara maruz kalan sülaleler dikkate alınmıştır. Kırım Tatar ve Nogay Türklerinin bir arada yaşadığı köylerin sayısı veyahut muhtemel geçişkenliklerin olduğu köy sayısı çok daha fazla olmasına rağmen, bu konuda net donelere ulaşılabilen köyler bu listeye dahil edilmiştir.

Afyonkarahisar'ın Kızılören ilçesine bağlı Yenibelkavak köyü 2008 yılı itibariyle kış aylarında 140 kişiden (50 hane) oluşurken, yaz aylarında 160-170 kişiye ulaşmaktadır. Köyün halk arasında bilinen adının Nayman olması, köyün çoğunluğunu veyahut ağırlığını teşkil eden kabilenin Nayman olduğunu göstermektedir. Cemboyluk koluna mensup olan köy ahalisinde bilinen diğer kabile adları ise Mangıt ve (günümüz Karakalpıkları ile ilişkili olduğu öne sürülebilecek olan) Karapallak'tır.

⁸¹ Kırımlı, *age*, s. 559-560.

Köyün tamamı Nogaylardan oluşmaktadır, köylüler arasında *Kırımlar* olarak adlandırılan grubun ise, köyün Nogay ahalisi içinde erimiş Kırım Tatarları olabilir. Gelgelelim, Cemboyluk arazisi Kırım ile bitişken bir alan olduğu için, bu köy özelindeki Kırım Tatar-Nogay ilişkisi de geçişkenlik arz edebilecek mahiyettedir⁸².

Ankara'nın Gölbaşı ilçesine bağlı Ballıkpınar köyü, 2007 yılı itibariyle yazın 600 kişiden (180 hane) kışın ise 400 kişiden (120 hane) müteşekkil bir yerleşimdir. Bu nüfusun çoğunluğu (100 hane/yaklaşık 400 kişi) Kırım Tatarlarından oluşmaktadır. Nüfusun geri kalanı ise, 1990'lardan itibaren Yozgat'ın Çekerek ilçesi başta olmak üzere muhtelif yerlerden gelip yerleşenlerden oluşmaktadır. Bu köyün çalışmamıza dahil edilme sebebi, köyde bulunan Kırım Tatar nüfusunun bir kısmının Çongar bölgesinden, yani bozkır bölgesi ile yarımadanın sınır hattından gelmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra köyde Kerç ve Bahçesaray kökenliler de mevcuttur⁸³.

Ankara'nın Haymana ilçesine bağlı olan ve bir Kırım Tatar ailesi ve komşu Culuk köyünden yerleşen bir ailenin dışında tamamını Nogayların oluşturduğu Çingirli köyü, Kırım Tatarı ve Nogay geçişkenliği açısından önemli köylerdendir. Kışın 11 kişi (6 hane), yazın ise 20-22 kişi (11 hane) olan Çingirli köyünde, Nogayların Yetişkul ve Yetisan (Cetsan) koluyla birlikte, Keneges, Aytamğa, Beşalma alt kabileleri tespit edilebilmiştir. Başbakanlık arşivlerine göre 1861 yılında Haymana Ovasına Yetişkul ve Yedisian kollarına mensup 200 hane üzerinde Nogay iskân edilmiştir, bu köy de bu gruptandır. Ankara'daki diğer Nogaylar Çingirli'leri "Qırımsıl" yani "Kırımlı" olarak nitelendirilmektedir, bu ifadeden de bu köyün Nogaylarının göç öncesinde Kırım Yarımadasıyla bir münasebetinin olduğu tahmin edilebilir⁸⁴.

Polatlı'daki köylere girmeden önce belirtmemiz gerekir ki, Polatlı genel olarak Nogay ismi yerine Kırım Tatar adlandırmasına sahip olan, ancak Nogay tarihi arazisine bitişik yerlerden göçmüş havalinin meskun olduğu bir bölgedir. Polatlı'daki Kırım Tatar ve Nogay ayrımının nazaran

---

⁸² Kırımlı, *age*, s. 71-73.

⁸³ Kırımlı, *age*, s. 98.

⁸⁴ Kırımlı, *age*, s. 102.

daha keskin olduğu, Polatlı Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğünde, Nogay başlığı altındaki şu beyitten anlaşılmaktadır:

*Ayagında kışırak kolında küyen,
Nogayga kelin bolgaşık taş bolup süyen.
“Ayağında ısırğan otu elinde eşek otu,
Nogay’a gelin olacağına taş olup otur.”⁸⁵*

Bu durum, Nogaylar ve Kırım Tatarları arasındaki ayrımlardan birinin de yaşam tarzı olduğuna dair tezimizi desteklemektedir. Zira Türkiye’deki Oğuz dili konuşan etnik Türk havalide de yerleşik hayata sahip olan halka “Türk” denirken, konargöçer olanlara “Yörük” veya “Türkmen” dendiği bilinmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin de aynı soydan gelen bu topluluklara karşı farklı tutumlar almasına sebep olmuştur.⁸⁶ Dolayısıyla bu tarz “pejoratif” ifadeler, etnik farklılık delili olarak değil, yaşam tarzı farklılığından dolayı ortaya çıkan olgular olarak ele alınmalıdır

Ankara’nın Polatlı ilçesine bağlı Karayavşan köyü de Çongar kökenli ahalinin bulunduğu köylerdendir. Ayrıca Kerç ve Akmescit kökenliler de bulunmaktadır. Bu köyün yazın 200 kişi (53 hane), kışın ise 16 hane olan nüfusunun istisnasız tamamını Kırım Tatarları oluşturmaktadır. Köydeki toplam hane sayısı ise, boş hanelerle birlikte 55 hanedir⁸⁷.

Ankara’nın Polatlı’ya bağlı Sakarya (Tırnaksız) köyü, Halide Edip Adivar’ın “Türk’ün Ateşle İmtihani” kitabında anonim bir şekilde anılmıştır. Yunan işgali sırasında Yunan Ordusu bu köyün halkını Rusya vatandaşı sanarak köy halkına zarar vermemiştir, ayrıca İsmet İnönü ve Halide Edip Adivar’ın diyaloglarından anlaşıldığı üzere fizyonomik olarak Asyatik hatları belirgin olan bir köydür, muhtemelen bu sebeple Yunanlar bu fikre kapılmıştır. Köy halkı, Kerç ve Çongar kökenlidir. Çongar bağlantısının yanı sıra, köye Kırım Tatarları ile aynı kabilelerle gelip yerleşen Nogaylar vardır, bu Nogaylar, aynı ilçedeki Tatlıkuyu köyündeki Nogaylarla akrabadır. Bu durum da Sakarya köyünde Kırım

⁸⁵ Evirgen, *age*, s. 284.

⁸⁶ Erdal Aksoy, “GÜNÜMÜZ KIRIKKALE KARAKEÇİLİ YÖRÜKLERİNİN AŞİRET YAPISI”, *Türkiyat Araştırmaları*, 1(2014), s. 165.

⁸⁷ Kırımlı, *age*, s. 131-135.

Tatarları ve Nogayların geçişkenlik arz eden yapıda olduğuna başka bir delildir. İstisnasız tamamı Kırım Tatarları(çoğunlukla) ve Nogaylardan oluşan bu köy, kışın 40 kişi kadar (10 hane), yazın ise 100 kişi üzerinde (50 hane) nüfusa sahiptir⁸⁸.

Ankara'nın Keçiören ilçesine bağlı Sarıbeyler (Lezgi) köyü, yazın 450 kişiye (100-110 hane), kışın 15-20 haneden ibarettir. Köyün ezici çoğunluğu (100 hane) Kırım Tatarlarından müteşekkilen, 10-15 hane kadar Ankara şehir merkezinden gelen yazlıkçılar mevcuttur. Köyde hâkim şive Çongar bölgesi şivesi iken, köyün ahalisi Çongar, Kerç ve Bahçesaray kökenlidir⁸⁹.

Ankara'nın Gölbaşı ilçesine bağlı Taşpınar köyü, şu anda mahalle statüsündedir. 2011 yılı itibariyle resmen mahalle haline gelen bu muhitte, daha sonra kurulan kooperatif evlerle birlikte 2011 yılı itibariyle 675 hanede 2500 kişi yaşamaktadır. Eski köy mevkinde ise 500 hanede 2000 kişi bulunmaktadır. Taşpınar halkının 125 hanesi Kırım Tatarı iken, geri kalanı Türkiye genelinden gelerek buraya münferit olarak yerleşen ahalidir. Dobruca'nın köy ve kasabalarından gelip 1906-1907 yıllarında Gölbaşı civarında yerleşen Kırım Tatarları, Ballıkpınar ve Holoz ile birlikte bu köye yerleşmişlerdir. Köy halkı Çongar, Bahçesaray ve Kerç kökenlidir, baskın şive ise Çongar şivesidir⁹⁰.

Eski adıyla Ahmetpınar olan, Polatlı ilçesine bağlı Taşpınar köyü, Kırım'dan Dobruca'ya, oradan ise Anadolu'ya göçen Kırım Tatarlarıncı meskundur. Kışın 12 hane (50 kişi), yazın ise yaklaşık 100 kişi olan bu köyde, Haymana'ya bağlı Yaylabey köyünden gelen 2 hane ile Ankara'nın Yenimahalle ilçesine bağlı Susuz köyünden göçen 2 hane haricinde köyün tamamı Kırım Tatarıdır. Köy ahalisi Çongar ve Kerç kökenlidir⁹¹.

Balıkesir'in Bandırma ilçesine bağlı olan Çarikköy, 2000 yılı nüfus sayımına göre resmen 234 kişi olmakla birlikte, 2006 yılında 180 kişi (55 hane) köyde yaşamaktaydı. Köyün nüfusu Kırım Tatarları, Bulgaristan Türkleri ve yerli Yörüklerden oluşmaktadır. Köyde hâkim olan Kırım

⁸⁸ Kırımlı, *age*, s. 138-141.

⁸⁹ Kırımlı, *age*, s. 142-145.

⁹⁰ Kırımlı, *age*, s. 146-151.

⁹¹ Kırımlı, *age*, s. 152-157.

Tatar ağzı, kuzey yani “Çöl” ağzıdır. Köyde Orkapı kökeni bilinen bir ailenin olması, köyün en azından bir kısmının bu bozkır sınır hattından geldiğini göstermektedir⁹².

Balıkesir'in Bandırma ilçesine bağlı Orhaniye köyünün 325 kişilik (90 hane) nüfusunun tamamı Kırım Tatarlarından ve Nogaylardan (10 aile) oluşmaktadır. Kırım Tatarları ekseriyetle Akmescit ve Çongar kökenlidir, hatta Çongar kökenli olan Kırım Tatarları, özellikle Çongar ve Kerç kökenli diğer köylerle kız alıp vermeye yıllar boyunca özen göstermiştir⁹³.

Yine Bursa ilinin Karacabey ilçesine bağlı olan başka bir köyümüz, Ovaesemen köyüdür. 2007 yılında 130 hane ve 450 nüfusa sahip olan bu köyde halkın çoğu yerliler ve Rumeli muhacirleri iken, 20 hane Kırım Tatarı ve Nogay mevcuttu. İki muhacir grubu da Dobruca üzerinden yerleşmiştir, köydeki Nogayların kökeni ise Kırım kuzeyindeki bozkır bölgesidir, Kırım Tatarları ile beraber göçtükleri, aynı muhacir grubu içinde yer aldıkları dikkate alınırsa, bu köyün Nogayları da Kırım Tatarları ile geçişkenlik gösteren kategoriye dahildir. Ovaesemenli Nogaylar, Yedisian (Cetisan) koluna mensupturlar⁹⁴⁹⁵.

Denizli'nin Çivril ilçesine bağlı Beyköy köyü, 2010 itibariyle kış aylarında 350 kişiyle meskûn iken, yaz aylarında 1200 kişiye ulaşan bir nüfusa sahiptir. Köyün çoğu Kırım Tatarı olmakla birlikte, 150 açık hane içinde 35-40 hane Yörük ahali vardır. Köy ahali köye Cumhuriyet dönemi sonrasında yerleşmiştir ancak Anadolu'ya gelişleri 1900'lü yılların başına tekabül etmektedir önce Kayseri'nin Tomarza ilçesine yerleşmişler, daha sonra Beyköy'e gelmişlerdir. Ondan önce ise Kırım üzerinden Dobruca'ya yerleşmişlerdir. Bu ahali, Kırım Tatar olarak adlandırılmakla birlikte Nogay kökenli oldukları anlaşılmaktadır zira köylülerin anlatımlarına Kuban arazisiyle tarihi bağlantıları var, şiveleri ise Kırım Tatarcasına genel olarak uygun olmakla birlikte, Kıpçak bozkırlarındaki Nogay ağzına dair özellikler de göstermektedir. Bu ahali, Kırım'da iken de küçük el sanatları ile uğraştığı için diğer Kırım Tatarları tarafından Yüzükçüler ismiyle adlandırılmaktadır. Konya'nın Ilgın ilçesi

⁹² Kırımlı, *age*, s. 188-189.

⁹³ Kırımlı, *age*, s. 202-203

⁹⁴ Kırımlı, *age*, s. 226-227.

⁹⁵ Seyhan, *age*, s. 94.

ile Eskişehir'in Alpu ilçesinde de akrabaları olan köy ahalisi gerek dışardan evlenmeme hususunda gerek ise ana dilini muhafaza etme konusunda Türkiye'deki Kırım Tatarı ve Nogaylar arasında özel bir konumdadır⁹⁶.

Eskişehir'in Mahmudiye ilçesine bağlı Şerefiye köyü, 2005 itibariyle yazın 174 (35-38 hane), kışın ise 23-25 kişilik bir nüfusa sahiptir. Köyde Doğubeyazıt kökenli bir Kürt hane haricinde nüfusun tamamını Kırım Tatarları oluşturmaktadır. Köy halkının Kırım'daki hangi köylerden geldiği de bilinmemektedir, köyün kurucusu olan sülaleler Kezlev, Akmesit ve Canköy(Çongar bölgesinde) kökenlidir. Canköy kökenli sülaleler, sözkonusu bölgenin Tarhan köyündendir ve Tarhan köyü Kırım'ın en uç kuzey noktalarından biridir. Köyde konuşulan Kırım Tatar şivesi de Çongar şivesidir⁹⁷. (Kırımlı: 360-362)

Konya'nın Çumra ilçesine bağlı Fethiye köyü, yazın 415 kişi (70 hane), kışın ise 375 kişilik nüfusa sahiptir. 40-45 hane kendini Kırım Tatarı olarak adlandırırken, geri kalanı kendisini Nogay ismiyle adlandırmaktadır. Çoğu köydeki tipik Kırım, Dobruca ve Anadolu şeklinde sıralanan göç rotası bu köy için de geçerlidir. Kırım kuzeyinden ve Kırım'ın kuzeyindeki bozkır havalisinden, Kırım Tatarları ve Nogaylar birlikte göçmüştür. Köydeki Nogayların Cemboyluk olması da, Kırım Tatarları ile Nogayların bitişken ve geçişken olduğu bir alandan geldiklerine delildir. Köyde Çöl Tatarcası konuşulmakla birlikte, Nogay kökenli yaşlılar bu şiveyi Nogay özelliklerini barındıran bir diyalektle konuşmaktadır, dolayısıyla linguistik bakımdan da bir iç içelik söz konusudur⁹⁸.

Konya'nın Akören ilçesine bağlı Süleymaniye (Susuz) köyünde, 2006 yılı itibariyle 55 hanede 285 kişi yaşamakta idi. 4 *Kırım Tatarı* aile hariç 55 hanenin 51'i Nogaylardan müteşekkildir. Ancak sözkonusu Nogaylar da en azından kısmen Cemboyluk koluna mensuptur, Cemboylukların Kırım'ın kuzey kısmı ile ilişkileri de bilinmemektedir. Bu köyün ahalisi ise, doğrudan Kırım'dan Dobruca'ya, oradan ise Anadolu'ya göçmüştür. Dolayısıyla Çöl ve Nogay ağzının karışımı ile konuşan ve çıkış noktası

⁹⁶ Kırımlı, *age*, s. 249-252.

⁹⁷ Kırımlı, *age*, s. 360-362.

⁹⁸ Kırımlı, *age*, s. 496-498.

Kırım (ve muhtemelen Kırım'ın bitişiğindeki bozkır arazisi) olan bu topluluk, Kırım Tatarı ve Nogay kavramının arasında ne kadar ince bir çizgi olduğunu göstermektedir⁹⁹.

Tekirdağ ilinin Muratlı ilçesine bağlı Ballıhoca köyü, 2004 yılı itibariyle 850 kişilik (250 hanelik) nüfusa haizdi. Bu nüfusun çoğunluğu Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya kökenli Rumeli Türkleri olmakla birlikte, 15 hanelik bir Kırım kökenli Nogay nüfusu bulunmaktaydı. Söz konusu Nogaylar, muhtemelen bozkır arazisi ile bitişik Kırım Yarımadası kuzeyi ile bağlantılıdır. Çoğunluğu Cemboyluk olan bu Nogayların içinde, Beş Alma kabilesi baskın olmakla birlikte, Orak ve Aytamğa kabileleri de mevcuttur. Orak kabilesinin varlığı, Orkapı bağlantısına delalettir¹⁰⁰.

Doğrudan Kafkas Kökeni Belirgin Olan Köyler

Her ne kadar makalemizin konusu Doğu Avrupa'nın belli bir bölgesi olsa da, Nogay etnosunun yayılım alanını göstermek ve hangi Nogay köylerinin doğrudan çalıştığımız alana girmediğini belirtmek için, Türkiye'de *Kafkas muhaciri* denebilecek Nogay köylerini ayrıca belirtmeyi tercih ettik. Bu kategoriye giren köyler, Kuban veya Dağıstan bağlantısının çok daha net olduğu köylerdir hatta bazı köylerdeki Nogaylar daha göç etmeden önce Çerkesler ile iç içe geçip *Çerkesleşmişlerdir*. Tarihi veriler de 17. yüzyıla gelindiğinde Kafkasya'da Nogay varlığının bulunduğunu göstermektedir. Yani Nogayların her ne kadar çekirdek unsuru günümüz Ukrayna ve Moldova arasındaki Karadeniz kuzeyi arazilerinde bulunmuş olsa da Nogayların Kafkasya'daki tarihi de yabana atılamaz.

Adana ili Ceyhan ilçesine bağlı Çiftlikat köyü, 2009 yılı itibariyle 510 kişi (100 hane) nüfuslu bir köydü. Bu köyü kuran Nogaylar, Kuban bölgesinden 1860'larda göçmüştür. 2009 yılında köyde yalnızca beş hane Nogay yaşamaktaydı gerek Nogayların başka bölgelere göçleri gerek ise başta Cizre ve Siirt olmak üzere dış göçler sebebiyle köyde Nogaylar azınlık durumuna düşmüştür¹⁰¹.

Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı Yılankale köyü, Kuban bölgesinden gelen Nogay muhacirler tarafından 1860'ların başında kurulmuştur.

⁹⁹ Kırımlı, *age*, s. 514-515.

¹⁰⁰ Kırımlı, *age*, s. 580.

¹⁰¹ Kırımlı, *age*, s. 53.

Tam kol ve kabileler hatırlanmasa da Ormambet kabilesine mensup olan köylüler vardır. 2011 yılı itibariyle köydeki 30 hanede yaklaşık 200 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun 5 hanesini Kırım Tatarları ve Nogaylar, 6 hanesini Yörükler, 5 hanesini 1966'da Urfa'dan gelen Araplar, 4 hanesini ise 2007'de Ağrı'dan gelerek köye yerleşen Kürtler oluşturmaktadır¹⁰².

Balıkesir'in merkez ilçesine bağlı Karakaya köyü, aslında kategorilerimizin tamamına dahil olabilecek bir hüviyete sahiptir. Köyü kuran ilk kabile, 1860'larda kısmen Kuban, kısmen Dağıstan, kısmen de Kırım'dan göçen Nogaylardır. Bu Nogaylar arasında, Dağıstan ile Astrahan arasındaki bölgede rastlanan Kara Nogaylar da Kırım'a komşu kuzey bozkırlarında yurt tutmuş olan Cemboyluklar da bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, muhtemelen yine Karadeniz kuzeyi bozkırları ile bağlantısı olan, Afyon'un Sandıklı kazasına bağlı Yeni Belkavak (Nayman) köyünden göçmüş olan bir aile de vardır, bu ailenin en azından bir kısmı hâlen Nayman boy ismini soyadı olarak kullanmaktadır. Bu durum da köyü kuran Nogayların içindeki Kırım üzerinden gelen güruhun, Yenibelkavak köyündekiler gibi Cemboyluk ve Nayman olabileceğine dair bir ihtimal ortaya çıkartmaktadır. Köyün toplam nüfusu 2008 itibariyle 111 kişidir (35 hane)¹⁰³.

Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Sarıpınar (Hamzaşeyh) köyü, bu konuda ilginç bir örnektir. Bu köye 1860'larda Adigeler ve Nogaylar birlikte yerleşmiştir. Kafkasya'dan göçmeden önce beraber yaşayıp yaşamadıkları muammalı olsa da birbirleriyle yıllarca kız alıp vermiş olmaları, normalde Kırım Tatarları hatta başka boylardan Nogaylarla bile yaşanmayan bir durumdur, bu da kültürel kaynaşmanın daha önceye dayanabileceğini göstermektedir. 1950'lerde 7-8 hane Nogay varken, iş ve tahsil sebepleriyle, ayrıca 1967 Varto depremi ertesinde hızlanacak bir şekilde köyün göç vermesinin de etkisiyle, 2008 itibariyle köyde sadece bir Nogay ailesi ve 5 hanede birer kişinin yaşadığı Kabardeyler kalmıştır, köyün mevcut nüfusu ekseriyetle Kürtlerden oluşmaktadır¹⁰⁴.

Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Ahmetli köyü, 2004 yılı itibariyle yaklaşık 20 kişinin yaşadığı 7 hanelik bir köydür. Bu köyün 5 hanesi Kırım

¹⁰² Kırımlı, *age*, s. 65-67.

¹⁰³ Kırımlı, *age*, s. 196.

¹⁰⁴ Kırımlı, *age*, s. 529-530.

Tatarları ve Nogaylardan, diğer 2 hanesi ise çevre köylerden gelen Sivas'ın yerli Türklerinden oluşmaktaydı. Köye bu grup birlikte göçmüş olsa da, köydeki kültür genel olarak Nogay unsurlarını barındırmaktadır. Köydeki Nogaylar, Yetişkul kolunun Aytamğa kabilesine mensuptur ve geldikleri köyün bugünkü Rusya Federasyon'unda, Kuzey Kafkasya tarafındaki Stavropol vilayetinin Koçubey rayonuna bağlı Karamirza köyü olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca bu köylülerin Tokat şehir merkezinde yaşayan ve kendini Nogay-Çerkes olarak adlandırılan ailelerle akrabalıklarının olması, bu köydeki Nogayların Kafkasya bağlantılarının eskiye dayandığını göstermektedir¹⁰⁵.

Tokat'ın Turhal ilçesine bağlı Ataköy köyü, iskân tarihi açısından ilginç bir köydür. Bu köye ilk kimin yerleştiği konusunda, Kırımlı ve Pekacar'ın fikir ayrılığı vardır. Hakan Kırımlı, 1860'larda köyün ilk yerleşim yeri olan Kuşoturağı köyüne ilk yerleşenlerin Dağıstan'dan gelen Nogaylar olduğunu, daha sonra 1900'lü yılların başında bu Nogaylarla komşu köylerde yaşayan Dağıstan'ın Hasavyurt bölgesinden Kumukların köye geldiğini belirtmiştir. Çetin Pekacar ise, "Bolşevik ihtilalinin emareleri başlayınca göç etmeye başlayan Kumukların" 1870'li yıllarda göç ettiğini, Nogayların daha sonra geldiğini belirtmiştir. İki kaynak da, Kuşoturağı köyünün Nogay ve Kumuklar tarafından kurulduğunu, daha sonra 1900'lü yılların başında köye Doğu'dan göç olduğunu ve bu göçün getirdiği etnik çatışmalar sonucunda Nogay ve Kumuk köylülerin şimdiki arazi olan Ataköy'e taşındığını belirtmiştir. Pekacar, gelen göçmenlerin köye Kumuk ve Nogayların 1900'lü yıllarda işçi olarak aldığı Tunceli'den gelen birkaç aile olarak başlayıp zamanla sayılarının arttığını belirtirken, Kırımlı ise Haymana ve Adıyaman havalisinden Kürtler olduğunu belirtmiştir.

Kıpçak bozkır arazisi, Kırım kuzeyi, Kuban gibi Karadeniz'in kuzey bölgelerinden ziyade günümüz Dağıstan'ından göçen Nogayların varlığı açısından ilginç bir konuma sahiptir. Köyün 2010 yılı itibarıyla kışın 200 kişilik (35-40 hane), yazın 300 kişilik (50 hane) nüfusu olan köyün yarısı Nogay, yarısı Kumuk'tur. Köydeki Nogayların bir kısmı, Kuzey Dağıstan ile, Kuzey Hazar havalisinin Astrahan taraflarındaki Nogaylarda bulunan

¹⁰⁵ Kırımlı, *age*, s. 575-576.

Kara Nogay koluna dahildir. Bu kol, Türkiye Nogaylarında seyrek görülmektedir. Qazanqulaq ve Aytamğa kabileleri de mevcuttur¹⁰⁶¹⁰⁷.

Kafkasya coğrafyası ile Nogayların bağlantısının Türkiye'deki köyler açısından en büyük delillerinden birisi de köy bazında Çorum'un merkez ilçesinde, Kayseri'nin ise Pınarbaşı ilçesinde bulunan köylerde yaşayan/yaşamış olan Çerkesleşmiş Nogaylardır. Bu Nogaylar, daha Anadolu'ya göç etmeden çok önce, Kafkasya sınırları içinde iken Çerkeslerle kaynaşmışlardır. Genel itibariyle sülale adları ile bu topluluğu takip edebilmekteyiz, zira kendileri müstakilen köy kurmamıştır, Adige (Kabardey, Hatukay, Şapsığ) köyleri içinde yerleşmişlerdir. Çorum'un merkez ilçesine bağlı bir Kabardey yerleşimi olan Cemilbey (Çorak) köyü içindeki Nogay sülalesi, günümüzde Atalay soyadını taşımakta ve bu sülaleye mensup 25 hane Ankara ve Çorum genelinde bulunmaktadır. Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı bir Kabardey köyü olan Karakuyu'da, Nogay ve Koyuncu soyadını taşıyan aileler Nogay kökenlidir. Köyde 2004 yılı itibariyle bu sülaleden 3 hane varken, Ankara'ya iç göç ile giden aile bireyleri 20 hane nüfus teşkil etmektedir. Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Hatukay yerleşimi olan Malakköy köyünde, Çelebi ve Tok aileleri Nogay kökenlidir. Bu aileler 2006 yılı itibariyle köyde 6 hane teşkil ederken, Ankara, İstanbul ve Kayseri'ye yerleşen yaklaşık 10 aile mevcuttur. İki soyadına sahip aileler de aynı sülaleden gelmektedirler ve Nogay sülalesi olarak bilinmektedirler¹⁰⁸.

Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Sacağayı köyü, Kabardeyler ile meskundur. Köyde en soylu sülale olarak bilinen Nogay ailesi, Adigeler arasında Tatarlar olarak da anılmaktadır. 2004 yılında köyde bu sülaleden 6 hane bulunmakta idi. Nogaylaroğlu ve Toğan soyadını taşıyan bu ailelerden, Ankara ve İstanbul'a göçmüş olanlar mevcuttur. Çorum'un merkez ilçesine bağlı Yeşilyayla köyü, Çorum'a bağlı bir köydür. Köyü ilk kuranlar Çorum yöresinin Türkmenleri olmakla birlikte, köye Çerkeslerin Kabardey, Abzeh gibi farklı kolları zaman içinde göçmüştür ve köyde Çerkes kültürünün baskın hâle gelmesinin en büyük

¹⁰⁶ Kırımlı, *age*, s. 607-608.

¹⁰⁷ Çetin Pekacar, *Türkiye Kumukları Ağzı: Ses ve Şekil Bilgisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987. s. 13-14.

¹⁰⁸ Kırımlı, *age*, s. 646-648.

amili, Kabardey anadilli, Arslan Geray isimli bir Nogay'ın soyundan gelen ve köye 1870'lerde göç eden sülaledir. Bu sülale, 2008 yılı itibariyle köyde sadece 2 hane nüfusa sahipti ancak Çorum'da bu sülale mensubu 30'dan fazla aile yaşamaktadır¹⁰⁹.

Boylar Üzerinden Tahmin Yürütülebilen, Coğrafi Açından “Muğlak” Köyler

Bu kategoriye dahil olan köyler, doğrudan coğrafi olarak nereden geldiklerine dair bir tahmin veyahut done olmamakla birlikte, boy adları başta olmak üzere sözlü kültür öğeleri üzerinden tahminlerde bulunulmaya çalışılan köylerdir. Bu köylerin de ekseriyetle Bozkır hattından olduğunu tahmin ediyoruz ancak kesin bir tespitte bulunamadığımız için bu köyleri ayrı bir kategoride değerlendirdik. Bu köyde de hakeza diğer kategorilerdeki gibi,

Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı Kılıçkaya köyü, Kırım Tatarları, Nogaylar ve 1950'lerde göçen Aydınli Yörüklerden müteşekkildir. 2011 itibariyle 120 hanede 400'ü aşkın kişiden oluşan bu köyün ekseriyeti Aydınli Yörükler iken, 30 hane kadarı Kırım Tatarları ve Nogaylardan müteşekkildir. Köydeki Nogayların kurucuları, bugün köyde Nogay hane kalmadığı için listemize dahil etmediğimiz Büyük Mangıt köyünden özellikle sıtma yüzünden göç ederek bu köye yerleşmiştir. Doğrudan Mangıt adının bulunduğu bir yerleşimden göç etmeleri sebebiyle, Nogay bozkır ahalsinin temel unsuru olan Mangıtlarla bağlantılı olmaları mümkündür. Adana'nın genel itibariyle Nogayların gerek savaş gerek sıtma gerek ise ekonomik sebeplerle göç vererek boşalttıkları köyler bu kategorimizin altındadır. Zira ya toponimler üzerinden ya da köy dağıldıktan sonra ahalinin gittiği köylerdeki demografi üzerinden yorum yapabiliyoruz. Özellikle dağılışı 1920-1930'larda ayyuka çıkan köylerde, bu önemli bir kıstastır. Zira 20. yüzyıl başında Nogaylar için boy, kabile, kol meseleleri bugünkünden daha ehemmiyetli idi. Başka bir Nogay köyüne göç ederken, farklı bir koldan Anadolu'ya göç etmiş akrabalarının yanlarına göç etmeleri makul bir ihtimaldir¹¹⁰.

Bahsettiğimiz Büyük Mangıt köyü ve muhtemelen onunla aynı zamanda kurulan Küçük Mangıt köyü, bu duruma güzel bir örnektir.

¹⁰⁹ Kırımlı, *age*, s. 649-650.

¹¹⁰ Kırımlı, *age*, s. 55-56.

Küçük Mangıt'ın Fransız işgalinden sonra tam olarak nereye göç verdiği kesin olmamakla birlikte gerek mezarlıklardaki boy tamgalarının benzerliğinden gerek ise sözlü aile hikayelerinden görüldüğü üzere Büyük Mangıt için Şereflikoçhisar'ın Şekerköy ve Seydahmetli köylerine göç durumu muhtemel görünmektedir. Bu da köydeki Nogayların Yedisian kolundan olabileceğine dair fikir vermektedir. Günümüzde sadece 5 hane Nogay'ın kaldığı, başta Doğu illeri olmak üzere Türkiye'nin muhtelif yerlerinden göç almış olan Mercimek beldesi de benzer özelliktedir. Köyün tarihi nüfusunun bir kısmını oluşturan, 1900 yılında zaten Koçhisar üzerinden yerleşmiş olan Nogaylar, günümüzde tekrar Şereflikoçhisar'ın Şeker köyüne geri dönmüşlerdir. Bu da bu topluluğun Şeker'dekiler gibi Yedisian olabileceğine işaretir¹¹¹.

Adana'nın Ceyhan ilçesine ait Sirkeli köyü, ismini Nogay boyları arasında Sirkeli ya da Serkeli, Kazak boyları arasında Kazakistan'ın kuzeydoğu kesimi ile günümüz Doğu Türkistan arazisinin kuzey uçlarında bulunan Kerey boyunun içinde ise Serkeli şeklinde bulunan¹¹² bir boydan almaktadır. Göç rotasının Kafkasya, Kırım veyahut Dobruca üzerinden olup olduğunu bilemediğimiz ve bugün hiçbir Nogay hanenin kalmadığı, Bulgaristan muhacirleri ve köye sonradan göçen Kürtlerle meskûn olan Sirkeli köyü hakkında, boy adının ötesinde yorum yapmak şimdilik ulaşılabildiğimiz verilerle mümkün değildir. Adana'daki duruma benzer bir olgu, Balıkesir'in Susurluk ilçesinin Sultançayır köyünde de vardır. 2002'de 75 hanenin bulunduğu köyün 50 kadarı Rumeli muhaciri, 5-10 hane Çerkes (Adige), 5 hane Nogay nüfusa sahipken, geri kalanı Yörük'tür. Köydeki Nogayların birçoğu 20. yüzyılın ilk çeyreğinde günümüz Şereflikoçhisar'ında bulunan Şeker köyü ile, günümüzde Nogay varlığının bulunmadığı Çöpler ile Aktaş köylerine göçmüştür. Bu üç köyün Cetisan koluna mensup olması, Sultançayır köyünün de Cetisan olmasının muhtemel olduğunu göstermektedir. Bu tarz köy göçleri temelinde tahmini olarak not edilebilecek köylerden biri de Kırşehir'in Kaman ilçesine bağlı Yeniköy (Nogaykızıközü) köyüdür. Bu köyde günümüzde 5 hane Nogay kalmıştır, köye önce Bulgaristan Türkleri, sonra ise komşu köylerden Hirfanlı Barajı altında kalan Kekilliali

¹¹¹ Kırımlı, *age*, s. 57.

¹¹² Amantay İsin, *Kazahskoe Hantsvo i Nogayskaya Orda vo vtoroy polovine XV-XVI v. Semipalatinsk*, 2002, s. 25.

köyü ahalisi Kürtler yerleşmiştir, günümüzde ise köyde çoğunluk Kürtlerdedir. Nogayların nüfusu, salgın hastalıklar başta olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı azalmış, Kırşehir şehir merkezi ile, Akin, Kırkkuyu ve Abdülgediği gibi köylere göç etmişlerdir. Bu köylerden ilk ikisinin Cemboyluk, üçüncüsünün ise Yedisian olmasına bakılarak, buradaki Nogayların da bu boylara mensup olduğu ve bu köyler gibi Kıpçak Bozkırları üzerinden gerek Kırım gerek Dobruca, gerek ise Kuban rotası ile göçen ahalden olduğu tahmin edilebilir¹¹³.

Afyonkarahisar'ın Çay ilçesine bağlı Orhaniye köyü 52 hane 183 kişi nüfusa sahiptir ve bu nüfusun 35 hanesi Kırım Tatar ve Nogaylardan müteşekkildir. Kırım Tatarları ile Nogaylar köye farklı dönemlerde yerleşmiştir. Kırım Tatarları, Nogaylar ile daha yakın olan Çöl tayfasından değil, nazaran kültürel olarak farklara sahip Bahçesaray ve Karasubazar (Ortayolak) kökenindedir. Ancak köyde *Argın* soyadının ve Argın köy bölgelerinden göçün bilinmesi, bu Kırım Tatar hanelerinin de derin bir göç hikayesi olduğuna delalettir. Köydeki Nogaylar ise, Nogayların Cemboyluk koluna, kabile olarak ise Nevruzul'a dahildir. Bulabildiğimiz bu veriler üzerinden, bu köyün Nogay ahalisinin de muhtemelen Herson Yarımadası ve civar arazilerden, yani günümüz Ukrayna'sının Kırım'a geçiş bölgesi olan güney bozkırlarından geldiği yönünde bir tahminde bulunabiliriz zira Cemboylukların yerleşim alanı tarihsel olarak buralar olagelmıştır¹¹⁴.

Bursa'nın Hamidiye (eski adıyla Bulgarlar) köyü, 2002 yılı itibariyle 130 hanelik, 570 kişilik nüfusa sahip bir köydür. Bu hanelerden yaklaşık 75'i Rumeli muhacirlerinden, 30-35 kadarı Manavlardan, 15-20 kadarı ise Nogaylardan oluşmaktaydı. Hakan Kırımlı'nın tahminlerince buradaki Nogaylar, Yedisian koluna mensuptur. Geçmişlerine dair hatıraların az olması ve Dobruca üzerinden yerleşmiş olmaları da Bucak arazisi ile Cemboyluk arazisi arasında kalan, günümüz Odessa (Hacıbey) şehri de içine alan Yedisian arazisinden olma ihtimallerini güçlendirmektedir¹¹⁵.

¹¹³ Kırımlı, *age*, s. 60, 206-207, 472-474.

¹¹⁴ Kırımlı, *age*, s. 68-69.

¹¹⁵ Kırımlı, *age*, s. 224-225.

Konya'nın Kulu ilçesine bağlı Ağılbaşı (Mandıra) köyü, 1860'ların başında Paşa Dağı havalisine yerleştirilen Nogay göçmenler tarafından kurulmuştur. Ahalinin çoğu Cetisan olduğundan dolayı, yöredeki diğer Nogay köyleri gibi Kıpçak bozkırları ile ilintili olmaları ihtimal dahilindedir. Aynı zamanda 1909 yılında köye, Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Ahmetli köyünden Yetişkul koluna ve Aytamğa kabilesine mensup Nogaylar da göçmüştür ve bu Nogayların daha ziyade Dağıstan ile bozkır hattının sınır bölgesine yakın olan Stavropol bölgesinin Koçubey rayonunun Karamirzalı köyünden geldikleri bilinmektedir. Yani köyde hem Kuzey Kafkasya hem Karadeniz kuzeyi bozkırları bağlantısı bulunmaktadır. 60 hanelik ve 268 kişi nüfusa sahip köyde, 2007 yılı itibariyle 10 hane Nogay yaşamakta olup, köyün geri kalanı Ahıska muhaciri Türklerden, Erzurum'dan göçen birkaç aileden ve Kulu çevresinde meskûn Kürtlerden müteşekkildir. Ahıska muhaciri Türkler, köyde şu an çoğunluğu oluşturmaktadır¹¹⁶.

Konya'nın Tuzlukçu ilçesine bağlı Erdoğan köyü, Bulgaristan Türkleri, Bahçesaray kökenli Kırım Tatarları, çevre köylerden göçen yerli Türkmenler ve Nogaylardan müteşekkildir. 2009 yılı itibariyle 460 kişi (160 hane) olan köyün 60 hanesi, çoğunlukla Nogay olmakla birlikte Nogay ve Kırım Tatarlarının toplam nüfusunu teşkil etmektedir. Köyde bulunan 16 hane komşu köy ve kasabalardan gelen yerli Türkmenler dışında, köydeki hanelerin geri kalanı Bulgaristan Türkleriyle meskundur. 1860 yılında, içlerinde Bahçesaraylı bir Tatar grup ile birlikte araziye ulaşan Nogay muhacirler, Kırım Hanlığına ait topraklardan Kırım ve Kuban denizyolu üzerinden Anadolu topraklarına varmış ve Akşehir çevresine iskan edilmiştir. Nogaylar içinde çoğunluk Cemboyluk koluna mensup olmakla birlikte, evlilik ilişkisi sebebiyle yerleşen Yedisian koluna mensup Nogaylar da bulunmaktadır. Köy içinde bulunan kabilelerin içinde Ormanşıl ve Keneges boyları da mevcuttur. Eldeki verilerle, köyün Nogay ahalisi için, Kırım'a daha önceden yerleşmiş Nogaylar oldukları yönünde veyahut da Kırım'ın kuzey bozkırlarında bulunan Nogaylardan geldikleri yönünde tahminlerde bulunulabilir¹¹⁷.

¹¹⁶ Kırımlı, *age*, s. 485.

¹¹⁷ Kırımlı, *age*, s. 492-495.

Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Akpınar köyü, 2004 yılı itibariyle 20 hanede yaklaşık 100 kişiden ibarettir. Köyün 18 hanesini Nogaylar, 2 hanesini ise Kars'tan göçmüş Terekemeler oluşturmaktadır. Köyün yapısına bakıldığında, Ahmetli köyündeki sülalelerle ortak geçmiş görülebilmektedir. Ayrıca köyde Yetişkul koluna ait ailelerin olması, muhtemelen hem Şarkışla'nın Ahmetli köyünde hem de Kulu'nun Ağılbaşı köyünde olduğu gibi bu Yetişkul kökenli Nogayların da Stavropol bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ancak köyde Kırıkkale'nin Dariözü köyünden yerleşimin olması, bu köyde Cemboyluk koluna mensup ailelerin de Dariözü köyü gibi Kırım'ın kuzey sınırı olan bozkır bölgelerinden gelmiş olabileceğini göstermektedir. Ayrıca köyün kurulduğu esnada Nogay ahalinin içinde Kırım Tatarı muhacirlerin de geldiğine dair ifadeler, köyün Stavropol bağlantısı kadar, Kırım kuzeyi ile de bağlantılı olabileceğini akla getirmektedir¹¹⁸.

Yukarıda belirttiğimiz, dört kategoriye ait Nogay ve Kırım Tatarı yerleşimlerin içine, elimizde yeterli veri olmadığı için şehir merkezlerinde mahalle halinde yaşayan Kırım Tatarları dahil edilmemiştir. Ayrıca bazı köylere münferit olarak bir veya birkaç hane ile yerleşen aileler de bu listede yer almamaktadır. Bu köylerin nüfus ve hane sayılarına bakılırken gerek yurtiçi gerek ise 1960'lar sonrası yurtdışı göç olguları göz önüne alınmalıdır. Zaten sadece Potapov'un bahsettiği ve Nogay coğrafyasının sadece Herson Yarımadası civarını baz alan 192360 kişinin göç ettiğine dair bilgiye bakılacak olursa ve bu göçmenlerin¹¹⁹ çoğunun Türkiye'ye göçmüş olması göz önüne alınırsa, bu nüfus bahsedilen tarihten yaklaşık 150 yıl sonra çok daha fazla olmalıdır. Burada bu köy listelerini vermemizdeki amaçlar şunlardır. İlk olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak Kuzey Karadeniz'in kuzeyinden göçtüğünü tespit edebildiğimiz köylerin Türkiye içinde muazzam bir yayılım alanı olduğunu, bu köylerin içinden makalemizin esas odak noktası olan Bucak ve Akkerman havalisine dair hatıraların bulunduğu köylerin tespit edilebildiğini göstermektir. İkinci olarak, şayet maksat bu makalenin birincil amacında olduğu gibi bu belirli alandan göçen Nogay ve Tatar nüfusu değil de Türkiye'ye göçen genel Nogay ahaliyi tespit

¹¹⁸ Kırımlı, *age*, s. 577-578.

¹¹⁹ Kuban'a zorunlu iskân sonrasında Kafkasya'da kalanlar ve Romanya bölgesinde kalan Tatar-Nogay nüfusu haricinde.

etmek ise hem Kırım, hem de Kafkasya'yı içine alacak, göç yolları hesaba katıldığında ise Astrahan, Batı Kazakistan, İdil-Ural ve Dağıstan gibi çok daha farklı coğrafyaları irdelemek gerektiğini göstermektedir. Nogayların tarihi yayılım alanı, günümüz arazilerine bakılacak olursa en Batı'da Moldova hattından başlayıp, en kuzeyde İdil-Ural ve Astrahan bölgesine, en güneydoğuda Dağıstan bölgesine, en uç doğuda ise günümüz Batı Kazakistan arazilerine kadar uzanmaktadır. Bu konu daha çok irdelendiğinde ise, hep bahsettiğimiz Kırım Tatarı-Nogay-Kazak-Karakalpak bağlantısının önemi ve güçlülüğü görünmektedir

Köy Bilgileri ve Etnogenez İlişkisi

Hakan Kırımlı'nın çalışması, özellikle Kırım Tatar ve Nogay kavramlarının günlük yaşamdaki karşılığı ve algısını anlamak konusunda önemlidir. Örneklerde görüldüğü üzere, Kırım Tatarları da Nogaylar da günümüz Kazak bozkırında yaşayan Nayman, Argın gibi boy adlarını Anadolu'ya kadar getirmiş ve yaşatmıştır. Aynı zamanda görüldüğü üzere Kırım'da yaşamış olan, Kırım Tatarları ile kültürel olarak yaklaşmış olan Nogaylar çoğu açıdan Kırım Tatar'ı olarak sayılırken, daha bozkır bölgesinde kalmış ve Kırım Yarımadası etrafına gelişi nazaran geç tarihlerde olan Nogaylar, Nogay adıyla ayrı bir şekilde belirtilmiştir. Bu geçişkenliğin bulunması, Kırım Tatar ve Nogay etnik kavramlarının ilişkisinin ne yerleşiklik ve göçerlik ayrımı ile, ne Altın Orda/Kırım Hanlığı ve Nogay Orda'sı arasındaki siyasi tercih farkıyla açıklanabilecek kadar basit olduğunu göstermektedir. Mesele basittir. Daha erken göç eden ve Kırım Hanlığının kültür dairesine daha erken giren, aynı soydan Türk kabileleri Kırım Tatar'ı (Çöl Tatarı) sayılırken, daha geç göç edenler Nogay kategorisine dahil olmuştur. Kırım Tatar kimliğinin Kırım Hanlığı ile, Nogay isminin ise ana akım tezlere göre Nogay Han ile bağlantısı bilirse de bu etnik unsurların teşekkülü daha ziyade kimin daha erken ve daha geç Kırım ve civar havaliye geldiğine göre tespit edilmektedir. Ancak başta belirttiğimiz gibi, Kırım siyasi sınırları ve yerleşik-göçer farkı tamamen olmasa da belirleyicidir. Mesela Osmanlı ve Kırım Hanlığı yönetimindeki Akkerman'dan göçenlerin kiminin Tatar, kiminin ise Nogay olarak anılması, Tatar denenlerin yerleşik hayata daha erken,

Nogay denenlerin ise daha geç geçtiğine delalet olabilir. Ayrıca Akkerman'ın da içinde olduğu Bucak bölgesinin Nogaylarının Kırım Hanlığı için isyankâr ve kontrolü güç bir unsur olması da bu konuda siyasi faktörün etkisini göstermektedir. Bu duruma, Bursa'daki Ortaköy (Makri) köyü ve Sakarya'daki Arifiye köyleri örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda Denizli'ye bağlı Beyköy köyündeki Kırım Tatar ahalisinin Kuban bağlantılı, Nogay dil özellikleri taşıyan "Yüzükçülerden" olması ancak Kırım'a erken bir dönemde göç etmiş buldukları için Kırım Tatarı olarak anılmaları, keza Konya'daki Süleymaniye ve Fethiye köyleri örnekleri de, Kırım'a uzun süre önce göç etmiş olan Nogay'ın artık Tatar sayıldığı meselesini göstermektedir. Mesele, aynı etnogenez sürecine sahip, günümüz Kazakistan'ında var olan boylardan türeyen Nogaylar ile Kırım Çöl Tatarlarının, coğrafi, tarihsel, siyasi ve sosyolojik sebeplerle farklı isimlerle anılmasından ibarettir. Her ne kadar bu konu bir değil birden fazla faktöre bağlı olsa da varılan sonuç bellidir. Kırım Tatarları ile Nogaylar birbirinden farklı halklar değil, birbirine bitişken, geçişkenlik ve süreklilik arz eden, kökteş halklardır.

Demografik Durumun Özeti

Türkiye'ye göçen nüfusu demografik olarak incelemenin daha sağlıklı yolu, özellikle Osmanlı dönemi Nogay iskanlarına bakmaktır. Mesela 1853-1856 Kırım Harbi sonrasında, Bucak bölgesinin ve Nogayların geçici iskan alanı olan Dobruca'nın da dahil olduğu, Romanya-Moldova arasında kalan Besarabya'dan göç eden Kırım muhacirleri ve Nogayların nüfusunun 180.000 kişi olduğu görülmektedir¹²⁰. Bu sayı, tahminimizce Potapov'un Herson yarımadası için bahsettiği orandan farklı bir nüfus hareketini temsil etmektedir zira, Potapov daha ziyade "doğrudan bir göç"ten dem vurmaktayken, burada hali hazırda Dobruca havalisine yerleşmiş Tatar ve Nogay nüfus ele alınmaktadır. Bu iki sayısal veri bile, göçün ne kadar büyük boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir. Osmanlı topraklarına 1859-1866 tarihleri arasında Kırım ve Kafkasya'dan 700.000 kişinin geldiğini, buna 1/3'lük ölüm de eklendiğinde 1.000.000'dan fazla kişinin göç edildiği, Ahmet Cevat Eren gibi araştırmacıların verilerinde ortaya konmaktadır. Rafik Safarov

¹²⁰ Galip Çağ, "19. Yüzyılda Çerkes ve Nogay Göçmenlerin Anadolu'da İskânı ve Çankırı Örneği" *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2008), s. 134.

Firuzoğlu, bu sayıyı 647.044 kişi olarak vermektedir. Ona göre bunların 70.000'ini Nogaylar oluşturmaktadır. Ethem Feyzi Gözaydın da 1859–1864 yılları arasında Kırım Türkleri ile göç eden Çerkezlerin ve Nogay Türklerinin sayısının 700–800 bin civarında olduğunu, bunların 180.000'ini de Nogayların oluşturduğunu belirtmektedir¹²¹. (Bayraktar, 2008: 49-50) Kemal Karpat ise, 1860 itibarıyla Rusya Çarlığı bölgesinden 46.000 ile 50.000 kişi arasında Nogay'ın, bölgedeki ağır vergi şartlarından dolayı zorla göç ettirildiğini belirtmektedir¹²². Yerel iskanlar konusunda en kapsamlı araştırmalardan biri, Derya Derin Paşaoğlu'nun *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları* başlıklı doktora tezidir. 1860'lı yıllardaki iskanları temel alan rakamlara göre, Adana'da 23714 kişi iskân edilmiş, 360 kişi ise ilk iskân bölgesini beğenmeyerek geri dönmüştür. Dolayısıyla Adana yöresinde iskân edilen Nogay sayısı net olarak 23354 kişidir. İç-il yani Mersin bölgesine 669 hanelik nüfus iskân edilmiştir. Çiçekdağı, Kırşehir, Paşadağı (Şereflikoçhisar ve Kulu bu bölgeye dahil), Malya Çölü, başta olmak üzere Nevşehir, Akşehir ve Ilgın bölgelerini içine alan Konya yöresine iskân edilen Nogaylar, net rakamlar ile 13659 kişidir. Bozok, Kayseri, Ankara ve Kengari (Çankırı) sancaklarından oluşan Bozok eyaletine iskân edilen Nogayların sayısı ise kesin olarak 3881 kişidir. Bursa, Karahisar, Kütahya, Bilecik, Erdek, Biga, Karasi, Ayvalık sancaklarından oluşan Hüdavendigâr eyaletine ise, kesin nüfus olarak 949 kişi iskân edilmiştir. Edirne, Dört şehir livası "Çatalca, Büyük Çekmece, Küçük Çekmece, Terkoz", Tekirdağ, Gelibolu, Filibe, İslimiye bölgelerinden oluşan Edirne Eyaletine ise 315 kesin nüfus iskân edilmiştir. Ancak sadece hane sayısı verilip nüfusu verilmeyen haneler üzerinden tahminde bulunacak olursa, bu sayı 1045 kişiye ulaşmaktadır. Sivas, Amasya, Divriği ve Yenili sancaklarından oluşan Sivas Eyaletine ise, net nüfus sayıları ile tahmini hane nüfusları üzerinden çıkarılabilecek rakam ile, 960 kişilik nüfusa ulaşabilmektedir. Kastamonu, Kocaeli, Bolu, Sinop, Viranşehir sancaklarından oluşan Kastamonu Eyaleti, Kastamonu'ya 883 kişilik, Bolu'ya ise 1359 kişilik Nogay iskanı almıştır. Urfa eyaletine gelince, Urfa eyaletinde iskân olan hane sayısı hesaplandığında, Urfa'da 800 kişi iskân edilmiştir. Sonuç olarak, çalışmada Türkiye'ye göç eden Nogay nüfusunun toplamda verildiği

¹²¹ Hilmi Bayraktar, "Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaleti'ne Yapılan Nogay Göç ve İskânları (1859-1861)". *Bilgi-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(2008), s. 49-50.

¹²² Laçiner, *age*, s. 6.

tabloya göre, sadece 1860lı yıllarda iskân edilen toplam nüfus kesin olarak 55620 iken, nüfus sayısı verilmeyen haneler de hesaplanıp eklendiğinde tahmini olarak ise 64892 sayısına ulaşmaktadır.¹²³ Elbette bu rakam üzerinden bir çıkarım yapmadan önce, bu Nogayların kimisinin bulunduğu vilayeti beğenmeyerek başka bölgelere doğru göç ettiklerini, salgın hastalıklar yüzünden ölen Nogayları, köleşmek yerine direkt şehir merkezine yerleşen ahalinin varlığını hesaba katmak gerekmez. Tüm demografik veriler göstermektedir ki, Osmanlı arazisine dalga dalga göçen Nogayların mühim bir kısmı, bahsettiğimiz Bucak, Yedisan ve Cemboyluk arazisi gibi "Kıpçak Bozkırının Kayıp Batı Ucu"nun bakiyeleridir. Ayrıca 1783'de Kuban boylarında gerçekleşen Suvorov kıyımında 30000 kişinin katledildiği ve daha çok erken bir dönemde, 1711'de Ruslar tarafından Nogaylara yönelik kıyımların başladığı göz önüne alınırsa, bahsettiğimiz bölgede de Nogay nüfusunun ortadan kalkmasında sadece göç değil, katliam unsurunun da yer tuttuğunu belirtmek gerekir^{124 125}.

Bölgenin Tatarsızlaştırılması/Nogaysızlaştırılması konusunda başka bir mesele de bölgeden Tatarlar ile Nogaylar göç ettikçe Rus Çarlığının iskân ettiği nüfustur. 1762-1914 yılları arasında Kırım'a, Step'e ve Kafkasya'ya iskân edilen Yunan, Ermeni, Bulgar ve Moldovan nüfusun sayısı 600.000'i geçmektedir. Aynı zamanda Kıpçak bozkır bölgesini *Novorossiya* adıyla bir koloni bölgesine çeviren Rusya, bu bölgeye 3,3 milyon Rus-Slav göçmen iskân etmiştir¹²⁶. Buna örnek olarak, o bölgeye iskân edilen Rumlardan bir araştırmacı olan Nikolay Afanasyeviç Kalmakan'ın çalışmasını örnek gösterebiliriz. Kalmakan, bölgedeki Rumların tarihini yazdığı kitabın başında, kendilerinin iskanından önce Odessa kırsalında bulunan eski adıyla Acalık, yeni adıyla Maliy Buyalık yâni Küçük Buyalık köyünün Yedisan kolundan Nogaylarca meskûn olduğunu belirtiyor¹²⁷. Ayrıca, eski adıyla Hacıbey olan Odessa başta olmak üzere Kuzey Karadeniz havalisinde bulunan eski Nogay ve Tatar

¹²³ Paşaoğlu, *age*, s. 301-348.

¹²⁴ Sevinç Aliyeva. ve Ali Asker. "Nogay Kıyımı Rusya İmparatorluğunun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları," *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 13(2012), s. 39-54.

¹²⁵ Çağ, *age*, s. 133-134.

¹²⁶ Paşaoğlu, *age*, 119.

¹²⁷ Nikolay Afanas'yeviç Kalmakan, *Malobuyalıklıkiye greki 200 let na Odesşçine*. Odessa, 2002, s. 9.

arazilerine, Rus ordusu Balkanlara girdiğinde kendisine destek olan Rum, Bulgar, Sırp, Hırvat, Moldovan/Rumen/Ulah ahalinin bu bölgeye bir mükafat olarak yerleştirildiğini belirtiyor¹²⁸. Dolayısıyla, Rusya'nın bölgedeki işgal ve zorunlu göç/etnik temizlik hareketlerini kolonizasyon takip etmiş, böylece Kıpçak bozkırının batı ucu zamanla günümüzdeki hâlini almıştır.

Sonuç

Konargöçer muhtelif kavimlerin göç ve yerleşim alanı olan *Büyük Bozkır*, *Avrasya Bozkırı* veyahut *İç Avrasya* bölgesinin en batıdaki uçlarından biri olan, aynı zamanda daha sonra *Kıpçak Bozkırı* hâline gelen bölgede dilsel, kültürel ve etnogenetik devamlılığın var olduğunun en büyük kanıtı, Kırım Tatarları ile Nogaylar arasındaki geçişkenlik ve Nogay-Kırım Tatar ikilisinin Kazak ve Karakalpak halklarıyla arz ettiği sürekliliktir. Kırım Tatar ve Nogay halkları da özellikle Kırım kuzeyi bozkırlarında yaşayan Nogaylar ve Kırım'ın kuzey bozkır kısmında yaşayan Çöl Tatarları temelinde bakıldığında, kimi zaman yaşam tarzı, kimi zaman siyasi mensubiyet, genellikle ise bölgeye geç veyahut erken göç tarihi faktörü gibi konular sebebiyle farklı kategoride anılan, nihayetinde ise ortak kökenden gelen halklardır ve bu iki halk da Avrasya Bozkırındaki devasa etnik süreklilik zincirinin halkalarındandır, Nogay ile Kırım Tatarı arasındaki fark, Anadolu'da sosyo-kültürel faktörler ve siyasi aidiyet temelindeki Manav, Yörük, Türkmen, Türk gibi isimlendirme ve lakaplardan pek farklı değildir zira bütün bu gruplar aynı etnik kökenden gelmektedir. Ancak Kıpçak Bozkırındaki bu süreklilik, 18. yy'da başlayan Rus istilası ve 19. yy'da ayyuka çıkan zorunlu göç (etnik temizlik) sonucunda kesintiye uğramıştır. Tarihi Yedisan bozkırı, Bucak arazisi, Cemboyluklarla meskûn Herson bölgesi gibi alanlara *Deşt-i Kıpçak'ın Kayıp Batı Ucu* dememizin sebebi şudur ki, buradaki durum Türk tarihinin ve dünya tarihinin çoğundaki sürgünlere ve etnik temizliklere benzememektedir. Misal 1944'te sürülen Kırım Tatarları, Karaçay-Malkarlar ve Ahıskalılar memleketlerine döndüklerinde, yine aynı köylerle, yine atalarının bıraktığı kültürle karşılaşma şansına sahipler idi. Ancak Nogay bozkırı tamamen hüviyetinden kopmuş, 18. ve

¹²⁸ Nikolay Afanas'yeviç Kalmakan, *Malobuyalıkskiye greki 200 let na Odesşçine III tom*, Odessa, 2013, s. 23.

19. yüzyıllarda demografik ve kültürel olarak tamamen değiştirilmiştir. Bu durum ayrıca bu bozkır arazisindeki etnik sürekliliği kesintiye uğratmış, Bucak'tan Kafkasya'ya, İdil-Ural'dan Karadeniz'e kadar var olan Nogay denizi, yerini günümüz Dağıstan'ında ve muhtelif Kafkasya özerk cumhuriyetlerinde var olan Nogay grupları gibi "irili ufaklı göllere" bırakmıştır. Her ne kadar Nogayların atalarının var olduğu bozkırlar günümüzde "kayıp" durumda olsa da Nogayların ve Kırım Tatarlarının makale boyunca bahsettiğimiz "süreklilikleri" bakidir. Özellikle geniş bir coğrafyada yaşayan Türk halkları arasında var olan muhteşem sürekliliğin "bağlantı noktaları" olmaları dolayısıyla, bu halkların kültürleri, dilleri ve tarihleri Türkoloji tarihindeki en büyük hazinedir.

Kaynakça

Ahincanov, Sercan. M., *Türk Halklarının Katalizör Boyu: Kıpçaklar*, (Çeviren: Kürşat Yıldırım), İstanbul: Selenge, 2014

Aksoy, Erdal. "GÜNÜMÜZ KIRIKKALE KARAKEÇİLİ YÖRÜKLERİNİN AŞİRET YAPISI", *Türkiyat Araştırmaları*, 1(2014), s. 165-177.

Aliyeva, S. ve A. ASKER. "Nogay Kıyımı Rusya İmparatorluğunun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları," *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, S: 13, s. 39-54, 2012.

Ammon, Ulrich, *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin: deGruyter, 2004.

Anthony, David. W. "Archaeology, Genetics, and Language in the Steppes: A Comment on Bomhard". *The Journal of Indo-European Studies*, 47/1-2 (2019), s. 1-19.

Artamonov, Mihail İllarionoviç. *Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar*. (Çeviren: D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge. 2008.

Ateş, Özlem. *Paşadağı Bölgesi Nogay Ağzı: Metin, Ses Bilgisi Özellikleri ve Türkiye Türkçesinin Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2004.

Başer, Alper, *Bucak Tatarları (1550-1700)* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar 2010.

Başer, Alper, (2011) "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Nogaylar" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2 (2011), s. 117-128.

Bayraktar, Hilmi, "Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaleti'ne Yapılan Nogay Göç ve İşkânları (1859-1861)". *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S:45(2008), s. 45-72.

Chapman J. ve G. BISSERKA, "The Origins of Trypillia Megasites.", *Frontiers in Digital Humanities*, 6/10 (2019). <https://doi.org/10.3389/fdigh.2019.00010>

Csató, Eva Agnes, JOHANSON, Lars. *The Turkic Languages*. Londra: Routledge, 1998.

Çağ, Galip, "19. Yüzyılda Çerkes ve Nogay Göçmenlerin Anadolu'da İskânı ve Çankırı Örneği" *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (2013), s. 132-142.

Diamond, Jared, (2001), "Deaths of Languages", *Natural History*, 110/1 (2001), s. 20-25.

Doğan, Oğuz, *Kazak, Nogay ve Kırım Çöl Türkçesindeki Atasözleri ve Bunların Şive ve Ağız Yönünden Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

Doğan, Oğuz, *Kazak Türkçesi Fonetigi*. İstanbul: İleri Yayınları, 2015.

Evirgen, Dilek ve Cengiz Evirgen, Polatlı Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü. Ankara: İsmail OTAR Tarih-Edebiyat ve Kültür Serisi, 2020.

Gacıyeva, Sakinat Şihamedovna, *Oçerki İstorii Sem'i i Braka u Nogaytsev: XIX – načalo XX v. Moskova: İzdatel'stvo "Nauka", 1979.*

Gimbutas, Marija, "Primary and Secondary Homeland of the Indo-Europeans: comments on Gamkrelidze–Ivanov articles", *Journal of Indo-European Studies*, 13/1&2(1985), s. 185-202.

Gumilev, Lev Nikolayeviç, *Hunlar*. (Çeviren: D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge, 2002.

Hammond, Nicholas Geoffrey Lemprière, *A History of Greece to 322 BC*. Londra: Clarendon, 1959.

Laşkov, Fyodor Fyodoroviç, "O kameral'nom opisaniı Krıma, 1784" *ITUAK* no: 22, 1887.

Immel, A. VE T. Stanislav, "Gene-flow from steppe individuals into Cucuteni-Trypillia associated populations indicates long-standing contacts and gradual admixture". *Sci Rep*, S: 10, no: 4253, 2020. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-61190-0>

Jagerskiold, Stig. *Mannerheim, Marshal of Finland*. Londra: Hurst & Co, 1986.

Kahraman, Seyit Ali. *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Eğri-Hatvan-Yanık-Viyana-Çanad-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağistan-Ejderhan-Kalmukistan-Saray-Moskova*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2017.

Kalkan, Mustafa, *Kırgızlar ve Kazaklar*. İstanbul: Selenge Yayınları. 2006.

Kalmakan, Nikolay Afanas'yeviç, *Malobuyalıksiye greki 200 let na Odesşçine*. Odessa: Druk. 2002.

Kalmakan, Nikolay Afanas'yeviç, *Malobuyaliksiye greki 200 let na Odesşçine III tom*, Odessa: Atlant. 2013.

Karatay, Osman. *İlk Oğuzlar*, (Hazırlayan: Umut Üren), İstanbul: Ötüken. 2017.

Kılıç, Filiz, *Aral-Hazar Grubu Kıpçak Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. 1997.

Kırımlı, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2012.

Korkmaz, Asım, *Kuman-Kıpçaklar: Orta Çağ Doğu Avrupası'nın Güçlü Cengâverleri*, İstanbul: Ötüken. 2019.

Laçiner, Akın, *Lehçeler Arası Temas Açısından Polatlı ve Çevresinde Yaşayan Kırım Tatar Türkleri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

İsin, Amantay, *Kazahskoe Hantsvo i Nogayskaya Orda vo vtoroy polovine XV-XVI v. Semipalatinsk: Tengri*, 2012.

Magocsi, Paul Robert, *The Blessed Land: Crimea and Crimean Tatars*, Toronto: University of Toronto Press, 2014.

Morgunova, A., & K. Olga. "Chronology and Periodization of the Pit-Grave Culture in the Area Between the Volga and Ural Rivers Based on 14C Dating and Paleopedological Research." *Radiocarbon*. 55(2013), s.2–3.

Nandris, John. "The Dacian Iron Age – A Comment in a European Context". *Archaeologia Austriaca* (Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag ed.) 13(1976). s: 13-14.

Novák, Lubomir *Problem of Archaism and Innovation in the Eastern Iranian Languages*. Karşılaştırmalı Hint-Avrupa Dilbilimi Fakültesi, Prag Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Prag, 2013.

Orhan, Fatma. *Nogay Türkleri ile ilgili Sosyolojik bir Araştırma*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018.

Paşaoğlu, Derya Derin. *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiyede İskânları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Pekacar, Çetin. *Türkiye Kumukları Ağzı: Ses ve Şekil Bilgisi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.

Prohorov, Aleksandr Mihailoviç, "İzyum", *Sovetskiy Entsiklopedçskiy Slovar'* (Ed. A. M. Prohorov), Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya, 1986.

Potapov, Nikolay Aleksandroviç. *Türk Halklarının Etnik Yapısı*. (Çeviren: D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge, 2014.

Sereda, Oleksandr, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti*. Odessa: Astroprint, 2015.

Seyhan, Şemsettin, *Kırım'dan Bursa'ya Göç Eden Muhacirler ve Yerleşme Problemleri (1853-1914)* Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Tassi, Francesca ve çalışma arkadaşları, "Genome diversity in the Neolithic Globular Amphorae culture and the spread of Indo-European languages." *Proceedings Biological sciences*, 284/1867(2017). doi:10.1098/rspb.2017.1540

The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Sarmatian", *Encyclopædia Britannica*, 2018. <https://www.britannica.com/topic/Sarmatian>

Yarovaya, Aleksandrovna Elena, *Geral'dika genuezkogo Krıma*. St. Petersburg: İzdatel'stvo Gosudarstvennogo Ermitaja, 2010.

Yılmaz, Harun S. *Rusya'da Devlet Merkezli Sistem ve Bürokrasi*. İstanbul: Versus, 2006.

Znolko, Oleksandr Pavloviç, *Mifi Kyïvskoy Zemli ta Podii Starodavni: naukovo-populiarni statti, rozvidki*. Kiev: Vyd-vo TSK LKSMU "Molod", 1989.

Elektronik Kaynaklar

<https://nisanyanmap.com/>

EKLER

Ek 1: Polonya ile Kırım-Osmanlı Sınır Haritasının Batı Ucu, 1772.

Ek 2: Polonya ile Kırım-Osmanlı Sınır Haritasının kuzey tarafı, 1772.

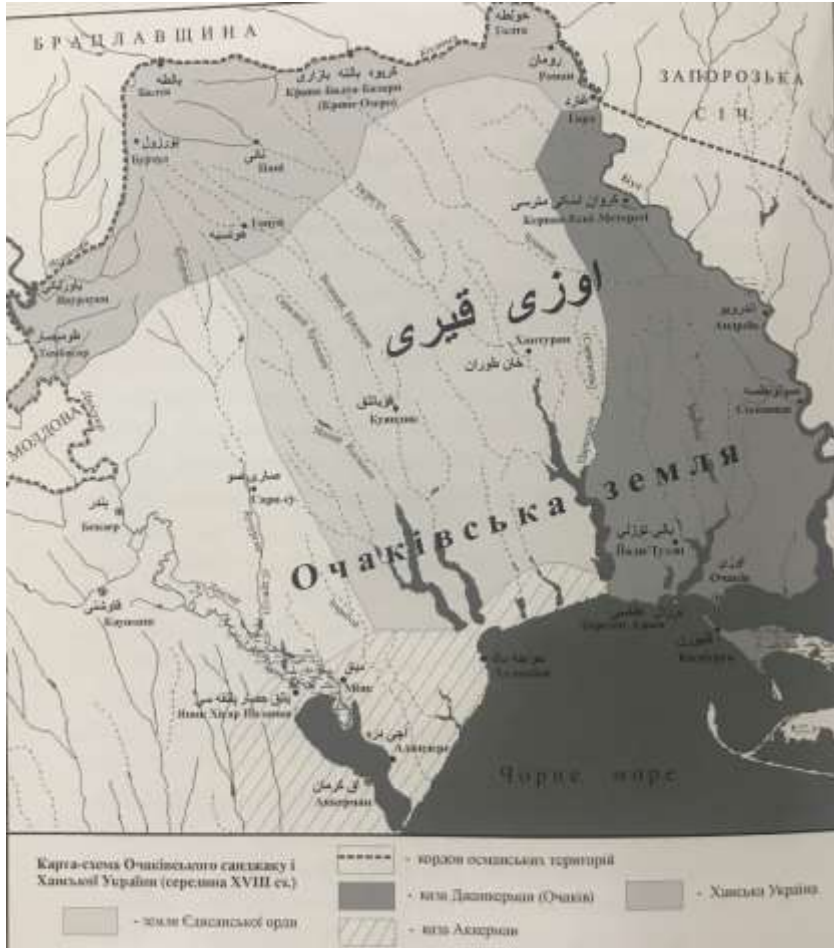

Ek 3: Polonya ile Kırım-Osmanlı Sınır Haritasının Doğu Ucu, 1772.

Ek 4: Akkerman, Kazsubi (Hacıbey) ve Özi (Oçakiv) gibi önemli merkezlerin bulunduğu Özi kıyı deltası haritası, 1648.

Ek 5: Özi boylarının XVIII. yüzyıldaki siyasi durumunu gösteren harita. Güneydeki çizgili alan, Bucak/Akkerman havalisini, ortadaki alan Yedisan Nogay Ordasının bulunduğu yeri, doğudaki koyu alan Cankerman/Özi kazasını, kuzeydeki alan ise “Hanlık Ukrayna”sını göstermektedir.

Ek 6: Kırım Hanlığında 16. yüzyılda bulunan beylikler ve diğer siyasi oluşumlar. Güney sahil kesiminin büyük bir kısmını doğrudan Osmanlı Devleti topraklarının kapladığı bu haritada, Kırım Hanlığına bağlı beyliklerden özellikle Kıpçak, Mangıt, Argın etnonimlerine sahip olanları, bahsettiğimiz boy yapısıyla ve köylerin günümüzdeki toponimleriyle uyuşturmaktadır.